

NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
H. S. KOSTYUK INSTITUTE OF PSYCHOLOGY

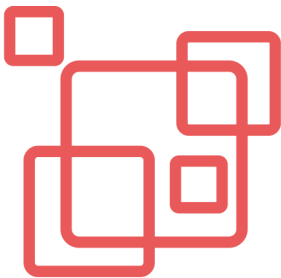
ASSOCIATION POUR LA PROMOTION DES SCIENCES ET DES INNOVATIONS

PSYCHOLOGICAL JOURNAL

Scientific Review

Volume 9 Issue 2 (70) / 2023

APSCI

Per Aspera Ad Astra

Kyiv, Paris
2023

UDC 159.9 (051) P 86

The publication is approved by the resolutions of the Scientific Council of H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

State Registration Certificate of the scientific review «Psychological journal» as a printed mass media — KB № 24063-13903 ПП of 22.07.2019, issued by Ministry of Justice of Ukraine.

The collection of research papers was inserted in the List of specialized scientific editions of Ukraine in psychology.
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 409 of 17.03.2020, Annex 1).

Reviewers:

Antonina Gryś - PhD (Doctor of Psychological Sciences), Professor, Head of the Laboratory of Communication Psychology of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

Tetyana Yablonska - Doctor of Psychological Sciences, Professor, Lecturer at the Department of Developmental Psychology, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv (Ukraine)

Editor-in-Chief:

Serhiy Maksymenko, Doctor of Psychological Science, Professor, Full Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Director of H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

Editorial board:

Lyudmila Karamushka, Doctor of Psychology, Professor, Deputy Director for Scientific and Organizational Work and International Scientific Relations of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Natalia Chepeleva, Doctor of Psychology, Professor, Deputy Director for Scientific Work of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Oleg Kokun, Doctor of Psychology, Professor, Deputy Director for Scientific and Innovative Work of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Halyna Beuz, Doctor of Psychology, Professor, Head of the Laboratory of Communication Psychology, Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Tatyana Yablonskaya, Doctor of Psychology, Professor, Associate Professor, Department of Developmental Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine;

Vadim Barko, Doctor of Psychology, Professor, Chief Scientific Officer, State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Michel Wieviorka, Professor, Doctor of Science, President de la Fondation Maison des Sciences Sociales de L'homme (FMSH), Paris, France.

Oleg Gorbanyuk, PhD, Associate Professor, Department of General Psychology, Institute of Psychology, Catholic University of Lublin, Lublin City, Republic of Poland;

Alfred Pritz, Professor, Doctor of Psychology and Pedagogy, Rector of the University. Sigmund Freud, Vienna, Austria.

Halina Humeniuk, PhD in Psychological Sciences, Associate Professor, Scientific Secretary of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Olexey Chebikin, Doctor of Psychology, Professor, Rector of South Ukrainian Pedagogical University, Odessa, Ukraine;

Tetiana Melnychuk, PhD in Psychological Sciences, Senior Researcher in the Laboratory of Organizational and Social Psychology of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine (Deputy-Editor-in-Chief);

Ksenia Maksimenko, Doctor of Psychology, Professor, National Academy of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Anastasia Sidorenko, Doctor of Psychology, Associate Professor of the Department of General and Medical Psychology of the O.O. Bogomolets National Medical University, in combination with a doctor-psychologist of the consultative polyclinic of the State Scientific and Practical Medical Center of Pediatric Cardiology and Cardiac Surgery, Ministry of Health of Ukraine, Kyiv Ukraine;

Tamara Govorun, Doctor of Psychology, Professor, O.P. Jindal Global University. Joint Director, Jindal Institute of Behavioral Sciences and Associate Professor, O.P. Jindal Global University, Haryana, India;

Stanislav Klimovsky, PhD, Vice-President of the Association pour la Promotion des Sciences et des Innovations, Paris, France (Deputy-Editor-in-Chief);

Mykyta Panov, PhD in Psychological Sciences, Assistant Professor, Department of Special Pedagogy and Special Psychology, Municipal Institution of Higher Education "Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy" of Zaporizhzhia Regional Council, Zaporizhzhia (Ukraine)

P 86 Psychological Journal: Scientific Review / red. S. Maksymenko. — Issue 9. — Vol. 2. — Kyiv : H. S. Kostyuk Institute of Psychology of The National Academy of Educational Sciences of Ukraine , 2023. — 43 p.

This scientific review is dedicated to the discussion of the most prominent issues of contemporary psychology. It presents a wide range of scientific studies, for example, the psychological analysis of adolescence, the influence of the family in the psychological development of the child, the different aspects of emotional intelligence, personality representations, etc...

The target readership of this scientific review includes professional psychologists, graduate and postgraduate students, as well as everybody else who shows interest in the current state of psychology as a science.

APSCI

Per Aspera Ad Astra

© Association pour la Promotion des Sciences et des Innovations, APSCI, 2023

© Authors, 2023

CONTENTS

Oleksandra Balashevych, Olena Orliuk, Alina Proskurnia

THE DEVELOPMENT AND APPROBATION OF THE
QUESTIONNAIRE FOR DETECTING THE TENDENCY
TO GOSSIP (TTGQ – TENDENCY TO GOSSIP QUESTIONNAIRE):
A PILOT STUDY.....7

Iryna Zubiashvili, Tetiana Melnychuk

CONTEMPORARY CHALLENGES IN
THE ECONOMIC SOCIALIZATION OF
STUDENT YOUTH.....15

Kateryna Ostrovskaya, Khrystyna Saiko

THE SYSTEM OF SPEECH THERAPY FOR
DEVELOPMENT AND STABILIZATION OF
EMOTIONAL STATES IN CHILDREN WITH
SPEECH DISORDERS: A FOCUS ON MIGRANT
FAMILIES.....24

Nadiy Fisina

PSYCHOCORRECTION IN PRESCHOOL CHILDREN
WITH PRENEUROTIC SYMPTOMS DURING
TIMES OF WAR: A COMPREHENSIVE ANALYSIS.....33

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА

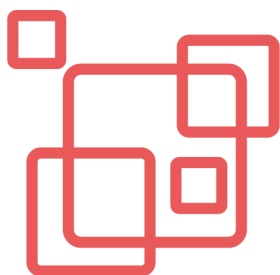
АСОЦІАЦІЯ ПІДТРИМКИ НАУКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Том 9 Випуск 2 (70) / 2023

APSCI

Per Aspera Ad Astra

Київ
2023

УДК 159.9 (051) П 86

Друкується та поширюється через мережу Інтернет за рішенням Вченої ради Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія KB № 24063-13903 ПР від 22 липня 2019 року.

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України згідно Додатку № 1 до наказу Міністерства освіти і науки України 17.03.2020 № 409 як наукове фахове паперове видання (Категорія Б).

Рецензенти:

Гриць Антоніна Михайлівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

Яблонська Тетяна Миколаївна – доктор психологічних наук, професор, викладач кафедри психології розвитку факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

Головний редактор:

Максименко Сергій Дмитрович, доктор психологічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна.

Редакційна колегія:

Барко Вадим Іванович, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, місто Київ, Україна;

Бевз Галина Михайлівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Вієрьовка Мішель, доктор наук, професор, Президент Наукової фундації суспільних наук (La Fondation Maison des sciences de l'homme), м. Париж, Франція;

Говорун Тамара, доктор психологічних наук, професор, Глобальний університет імені О. П. Джиндала, місто Хар'яна, Індія;

Горбанюк Олег, доктор хаб., доцент, кафедра загальної психології, Інститут психології Католицького університету Люблін, місто Люблін, Республіка Польща;

Гуменюк Галина Вадимівна, кандидат психологічних наук, доцент, вчений секретар Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Карамушка Людмила Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-організаційної роботи та міжнародних наукових зв'язків Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Клімовський Станіслав, кандидат юридичних наук, віце-президент Асоціації з підтримки науки та інновацій (Association pour la Promotion des Sciences et des Innovations), місто Париж, Франція;

Кокун Олег Матвійович, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з науково-інноваційної роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Максименко Ксенія Сергіївна, доктор психологічних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ України, місто Київ, Україна;

Мельничук Тетяна Іванівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Прітц Альфред, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда, м. Відень, Австрійська Республіка.

Панов Микита Сергійович, кандидат психологічних наук, доцент, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя, Україна;

Сидоренко Анастасія Юріївна, доктор медичних наук, доцент кафедри загальної і медичної психології Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, місто Київ, Україна;

Чебикін Олексій Якович, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, ректор Південноукраїнського педагогічного університету, місто Одеса, Україна;

Чепелева Наталія Василівна, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, місто Київ, Україна;

Яблонська Тетяна Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, доцент кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, місто Київ, Україна.

П 86 Психологічний часопис : науковий журнал / за ред. С.Д. Максименка. — Том 9. — Вип. 2. — Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2023. — 44 с.

Збірник містить результати наукових робіт з актуальної проблематики психологічної науки та практики, зокрема, особливу увагу приділено психологічному аналізу підліткового віку, впливу сім'ї у психологічному становленні дитини, аспектам емоційного інтелекту, особистісних уявлень тощо, окрім того досліджено низку інших цікавих та корисних для психологічної практики проблем.

Цей випуск призначений для науковців у галузі психології, викладачів психологічних наук, практичних психологів та студентів-психологів.

APSCI

Per Aspera Ad Astra

Volume 9 Issue 2 (70) 2023

© Асоціація підтримки науки та інновацій, Association pour la Promotion des Sciences et des Innovations, APSCI, 2023

© Колектив авторів, 2023

<http://www.apsijournal.com/>

ЗМІСТ

Балашевич О. К., Орлюк О. В., Проскурня А. С.

СТВОРЕННЯ ТА АПРОБАЦІЯ ОПИТУВАЛЬНИКА ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ПЛІТКАРСТВА (TTGQ – TENDENCY TO GOSSIP QUESTIONNAIRE): ПІЛОТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
---	---

Зубіашивілі І., Мельничук Т.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ.....	15
---	----

Островська К. О., Сайко Х. Я.

СИСТЕМА ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	24
--	----

Фисина Н.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРЕНЕВРОТИЧНИМИ СИМПТОМАМИ В ПЕРІОД ВІЙНИ.....	33
---	----

СТВОРЕННЯ ТА АПРОБАЦІЯ ОПИТУВАЛЬНИКА ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ПЛІТКАРСТВА (TTGQ – TENDENCY TO GOSSIP QUESTIONNAIRE): ПІЛОТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

*Олександра Костянтинівна Балашевич¹, Олена Валентинівна Орлюк²,
Проскурня Аліна Сергіївна³*

¹ Студент факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ (Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4865-3487>

² Студент факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ (Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8907-2021>

³ Кандидат психологічних наук, асистент кафедри психодіагностики та клінічної психології,
факультет психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
Дослідник факультету гуманітарних та соціальних наук, Університет Миколаша Ромеріса
(м. Вільнюс, Литва)
ORCID ID: <http://orcid.org/00000-0002-7674-5602>

UDC: 15159.9.072.42

АНОТАЦІЯ

У статті представлено результати створення та адаптації опитувальника для виявлення схильності до пліткарства. Метою даного опитувальника є оцінка ступеня схильності людини до обговорення інших осіб, що може мати значний вплив на міжособистісні відносини та взаємодію в колективі. Плітки — це поширена форма соціальної поведінки. Незважаючи на те, що у суспільстві існує упереджене ставлення до пліткування, останні дослідження показали, що воно виконує важливі функції в соціальних стосунках. Плітки можуть служити способом налагодження зв'язків з іншими, встановлення соціальних норм і навіть передачі цінної інформації. У результаті зростає інтерес до вивчення пліток, і актуальність створення такого опитувальника також стає очевидною. Апробація опитувальника включає в себе проведення пілотажного дослідження, аналіз результатів та внесення корективів до нього на основі отриманих даних. Результати апробації показали, що TTGQ є ефективним інструментом для оцінки схильності до пліткарства, і можуть бути корисними для психологів, соціологів, а також керівників організацій для кращого розуміння динаміки взаємодії в колективі.

Ключові слова: пліткування, психометрія, апробація тесту, пілотажне дослідження, міжособистісні відносини, динаміка взаємодії.

Постановка проблеми. Плітки стали предметом дослідження науковців різних сфер багато десяти років тому. Наприклад, Rosnow & Fine (1976) дали таке визначення: «плітки – це розмови про людей, яких немає, і їх предметом є особисті та приватні справи інших». Kniffin & Wilson (2004) казали, що «плітки визначаються як обмін оцінювальною інформацією про відсутню третю сторону з одержувачем, який не є учас-

ником інформації, яка передається». У свою чергу, Dunbar, Marriott, & Duncan (1997) казали: «плітки визначають як передачу особистої інформації про відсутніх третіх осіб». Хоча плітки часто сприймаються негативно, це широко поширена соціальна поведінка. Bosson et al. (2006) визначають плітки як «обмін особистою інформацією про відсутніх третіх осіб, яка може бути як позитивною, так і негативною», Kurland and

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Oleksandra Balashevych, Olena Orliuk, Alina Proskurnia

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Pelled (2000) як «неформальну та оціночну розмову в організації, як правило, серед не більше ніж кількох осіб, про іншого члена цієї організації, який не присутній», і Noon & Delbridge, (1993) як «процес неофіційної передачі ціннісної інформації про членів соціального середовища. Така різноманітність поглядів дає можливість зробити висновок, що за досить великий час дослідження пліткарства, науковці не прийшли до єдиного загального визначення поняття. Хоча, плітки становлять значну частину розмов людей (Emler, 1990; Robbins & Karan, 2019), до прикладу, дослідження показують, що 90% людей беруть участь у плітках на робочому місці (Grosser, LopezKidwell, Labianca, & Ellwardt, 2012). Однак, є й полярні дослідження, які свідчать про позитивну функцію пліткарства. Наприклад, дослідження Feinberg et al., (2014) показало, що плітки можуть відігравати позитивну роль у сприянні співпраці в групах. Учасники, які були свідками егоїстичної поведінки цільової особи, з більшою ймовірністю почали пліткувати про цю особу, що, у свою чергу, призвело до більшої співпраці з цією особою в подальших взаємодіях.

Огляд літератури. Як ми вже зазначали, багато дослідників поглиблювалось у дослідженні пліткарства як явища. На основі цього було сформульовано кілька їх класифікацій. Один із способів класифікації пліток – це за їх змістом. Наприклад, деякі дослідники розрізняють позитивні та негативні плітки (Wu et al., 2016). Позитивні плітки передбачають обмін інформацією про інших, яка є похвальною або гідною похвали, тоді як негативні плітки передбачають обмін інформацією, яка є критичною або принизливою. Інші дослідники розрізняють інформаційні та оціночні плітки (Suls, 1977). Інформаційні плітки передбачають обмін фактичною інформацією про інших, тоді як оціночні плітки передбачають винесення суджень або оцінок про інших на основі цієї інформації.

Ще один спосіб класифікувати плітки – це за їх функцією. Плітки можуть виконувати різні соціальні функції, включаючи встановлення соціальних зв'язків, дотримання соціальних норм і управління репутацією (Foster & Trivers, 1976; Dunbar, 2004). Наприклад, плітки можуть допомогти людям сформувати альянси чи коаліції з іншими, хто поділяє їхні думки чи інтереси,

або їх можна використовувати для покарання осіб, які порушують соціальні норми чи очікування.

Третій спосіб класифікації пліток — за статтю осіб, які беруть участь у них. Дослідження показали, що чоловіки та жінки можуть брати участь у плітках по-різному та з різних причин (Dunbar & Spoors, 1995; McAndrew & Milenkovic, 2002). Наприклад, жінки можуть частіше брати участь у плітках як засіб побудови та підтримки соціальних стосунків, у той час як чоловіки можуть частіше брати участь у плітках як засіб встановлення домінування чи влади в соціальній групі.

Незважаючи на безліч способів класифікації пліток, важливо зазначити, що ці класифікації не виключають одна одну, і різні типи пліток можуть виникати одночасно або поєднуватися один з одним. Одну і ту ж плітку можна інтерпретувати по-різному залежно від соціального контексту, в якому вона поширюється, і осіб, які беруть участь у ній.

Однією з головних функцій пліток є встановлення та підтримка соціальних зв'язків у групах (Dunbar, 2004). Ділячись інформацією про інших, люди можуть сигналізувати про своє членство в групі та зміцнювати свої стосунки з іншими. Плітки також можуть служити формою соціального контролю, оскільки їх можна використовувати для дотримання соціальних норм і покарання тих, хто їх порушує (Feinberg, Willer, & Schultz, 2014). Наприклад, плітки можна використовувати, щоб присоромити людей, які ведуть девіантну поведінку, таку як обман або брехня.

Іншою функцією пліток є обмін інформацією про потенційних партнерів і конкурентів (Dunbar, 1993). Ділячись інформацією про фізичну привабливість, соціальний статус та інші бажані риси інших людей, люди можуть підвищити свої шанси знайти відповідного партнера та уникнути загроз для свого статусу. Плітки також можуть служити засобом отримання інформації про соціальні та економічні можливості, такі як відкриття робочих місць або просування по службі (Dunbar, 2004). Хоча плітки можуть виконувати важливі соціальні функції, вони також можуть мати негативний вплив на окремих людей і групи. Наприклад, плітки можуть призвести до поширення чуток і неправдивої інформації, що може зашкодити репутації та завдати шкоди невинним людям (Vosoughi et al., 2018). Плітки

також можуть створювати розбіжності в групах, оскільки люди, які стають об'єктом негативних пліток, можуть відчувати себе виключеними з соціальних взаємодій (Lea & Spears, 1991). Плітки також можуть призвести до розвитку негативного ставлення та стереотипів щодо окремих осіб і груп (Stukas et al., 2010). Наприклад, плітки про певну групу можуть зміцнити стереотипи та упередження, що призведе до дискримінації та упередженості щодо цієї групи. Плітки також можуть сприяти розвитку токсичної організаційної культури (Pearson, Andersson & Wegner, 2001), коли люди залучаються до негативної поведінки, як-от залякування та переслідування.

Мотивація для пліткування складна і може відрізнятися залежно від людини та ситуації. Деякі люди можуть пліткувати через нудьгу або бажання розважитися, тоді як інші можуть використовувати плітки як засіб отримання соціального статусу або влади (Feinberg et al., 2014). Люди можуть пліткувати, щоб полегшити почуття тривоги або стресу (DiFonzo & Bordia, 2002), оскільки пліткування може забезпечити відчуття контролю над невизначеними ситуаціями.

Дослідження також показали, що плітки можуть служити формою управління враженнями, коли люди використовують плітки, щоб сформувати уявлення інших про себе чи інших (Rosnow & Fine, 1976). Наприклад, люди можуть пліткувати про власні досягнення чи позитивні якості, щоб підвищити свою репутацію, або вони можуть пліткувати про негативні якості інших, щоб зменшити власні недоліки.

Поняття плітки, чутки та міські легенди часто використовуються як синоніми в повсякденній розмові, але вони мають різні значення та обмеження в психологічній літературі. Плітки зазвичай визначають як неофіційну та часто негативну інформацію про інших людей, якою часто діляться в соціальних мережах (Ellwardt, Steglich & Wittek, 2012). Хоча плітки можуть виконувати різноманітні соціальні функції, включаючи встановлення соціальних зв'язків і управління репутацією, вони також можуть мати негативні наслідки для окремих осіб і груп, наприклад, соціальне відчуження або шкоду репутації. Одне з обмежень концепції пліток полягає в тому, що їх важко відрізнити від інших форм спілкування, таких як невеликі розмови чи висловлювання.

Крім того, не всі плітки є негативними або шкідливими (Dunbar, 2004), а деякі плітки можуть бути навіть корисними в певних контекстах, наприклад, надання соціальної підтримки або полегшення соціального навчання.

З іншого боку, чутки зазвичай визначаються як неперевірена або не підтверджена інформація, яка передається від людини до людини в соціальній мережі (DiFonzo & Bordia, 2007). Чутки можуть швидко поширюватися та мати значний вплив на окремих осіб і групи, особливо в періоди кризи чи невизначеності. Наприклад, чутки про стихійне лихо чи політичну подію можуть вплинути на поведінку людей і прийняття рішень, спричинивши паніку чи дезінформацію. Одним із обмежень концепції чуток є те, що може бути важко відрізнити чутки від інших форм інформації, особливо в епоху соціальних медіа та онлайн-комунікації. Але не всі чутки є помилковими або необґрунтованими (DiFonzo & Bordia, 2007), а деякі чутки можуть містити елементи правди або відображати законні занепокоєння.

Міські легенди — це різновид чуток, які зазвичай включають розповідь або історію, яка поширюється в культурній групі (Brunvand, 1981). Міські легенди часто включають надприродні або неправдоподібні елементи та зазвичай передаються від людини до людини через усну традицію чи письмові засоби масової інформації. Хоча міські легенди можуть виконувати різні функції, наприклад, розважати людей або попереджати про потенційну небезпеку, вони також можуть мати негативні наслідки, такі як поширення дезінформації чи зміцнення стереотипів. Одним із обмежень концепції міських легенд є те, що може бути важко відрізнити міські легенди від інших форм оповідання чи фольклору.

Плітки, чутки та міські легенди є формами комунікації, які можуть впливати на окремих людей і групи різними способами. Хоча ці поняття часто використовуються як взаємозамінні, у психологічній літературі вони мають різні значення та обмеження. Плітки — це неофіційна й часто негативна інформація про інших людей, чутки — це неперевірена або не підтверджена інформація, яка передається від людини до людини в соціальній мережі, а міські легенди — це розповіді чи історії, які поширюються в культурній групі. Важливо

відзначити, що хоча ці форми спілкування можуть мати негативні наслідки, вони також можуть виконувати важливі соціальні функції, такі як полегшення соціального навчання та надання соціальної підтримки. Важливо також визнати, що не всі плітки, чутки чи міські легенди є абсолютно неправдивими або необґрунтованими, а деякі можуть містити елементи правди або відображати законні занепокоєння.

Методологія. Стимульний матеріал опитувальника (див. Додаток 1) складається із 27 питань. В опитувальнику представлені дві шкали: «Загальна схильність до пліткування» (питання, позначені літерою G та відповідним номером питання) та шкала брехні (питання, позначені літерою L та відповідним номером питання).

Інструкція до опитувальника: Вам будуть запропоновані різні запитання на які Вам необхідно дати відповідь «Так» або «Ні». Прохання відповісти на кожне запитання. Усі ваші відповіді є конфіденційними та анонімними. Час, необхідний на заповнення опитувальника, становить приблизно 10-15 хвилин. Ви можете перервати опитування в будь-який момент.

Розрахунок результатів відбувається наступним чином:

Для шкали Загальна схильність до пліткування розраховується сумарний бал за питаннями. У питаннях G1., G2., G3., G4., G8., G11., G12., G13., G14., G15., G16., G17., G18., G19. та G19. за кожну відповідь «Так» додається один бал, відповідно, відповідь «Ні» дорівнює 0 балам. Питання G5., G6., G7., G18. та G20. є оберненими, таким чином, за кожну відповідь «Ні» додається один бал, а за кожну відповідь «Так» - 0 балів. Критичним значенням шкали брехні, після якого не можна вважати відповіді респондента правдивими є 5 балів.

Інтерпретація результатів:

0 – 6 балів – свідчить про низький рівень схильності до пліткування. Респонденти з цим результатом, ймовірно, не мають сильної потреби обговорювати приватні подробиці життя інших людей. Вони можуть виявляти більшу обережність в обговоренні життєвих історій своїх друзів та знайомих, або взагалі уникають цього.

7 – 15 балів – свідчить про середній рівень схи-

льності до пліткування. Респонденти з цим результатом можуть дещо частіше обговорювати приватні подробиці життя інших людей, але зазвичай роблять це не так інтенсивно, як респонденти з високим рівнем схильності до пліткування.

16 – 20 – свідчить про високий рівень схильності до пліткування. Респонденти з цим результатом можуть досить часто обговорювати приватні подробиці життя інших людей, часто висловлюють свої думки про інших людей та їх поведінку, а також зазвичай виявляють більшу зацікавленість у зборі та розповсюдженні інформації про інших людей.

Результати. Було проведено аналіз наукової літератури, яка стосується вивчення пліткування як психологічного та соціального конструкту, а також були проаналізовані наявні методики та анкети, які застосовуються для вивчення пліткування з різних сторін. Після чого було розроблено стимульний матеріал опитувальника. Для проведення пілотажного дослідження було створено 23 питання, які, на нашу думку, вимірюють загальний рівень схильності людини до пліткування, а також 10 питань відносились до шкали брехні. Опитувальник також включав питання про вік та стать респондентів.

У пілотажному дослідженні взяло участь 47 респондентів, з них 37 респондентів – жіночої статі, 9 – чоловічої і один респондент не забажав вказувати свою стать. Віковий розподіл респондентів представлено на Рис. 1.

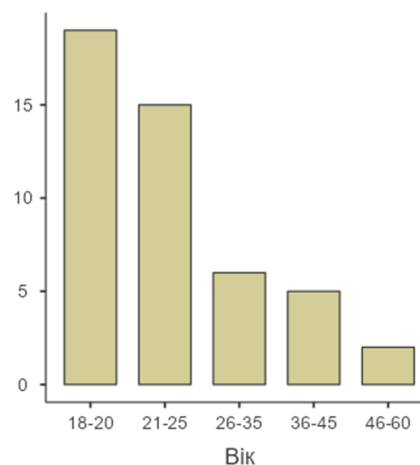

Рис. 1. Розподіл респондентів за віком

Для оцінки внутрішньої узгодженості результатів пілотажного дослідження нами використовувався коефіцієнт альфа Кронбаха. Коефіцієнт застосовувався окремо для шкали брехні та шкали загальної схильності до пліткування. Після обрахунків нами були прийнято рішення виключити декілька питань задля підвищення узгодженості тесту. Зі шкали загальної схильності до пліткування було виключено наступні питання: «Я намагався припинити пліткувати, але мені це було важко», «Я хвилююсь, що занадто багато плітую» та «Я почуваюся винним після того, як плітую про когось, але все одно роблю це знову». Зі шкали брехні були виключені питання: «Я ніколи не використовував лайливі слова при розмові з друзями», «Я ніколи не чув жодних чуток чи пліток про когось» та «Були випадки, коли я заздрив успіхам інших». Результати надійності після виключення питань представлені у Таблиці 1.

пліткування, після чого було створено опитувальник, який вимірює Загальну схильність до пліткування. Коефіцієнт Альфа Кронбаха дорівнював 0.838 для шкали загальної схильності до пліткування, та для шкали брехні – 0.634 у проведеному пілотажному дослідженні, що свідчить про достатню надійність створеного опитувальника. Таким чином, створений опитувальник може бути використана для дослідження схильності до пліткування, що допоможе зрозуміти цей аспект міжособистісних стосунків глибше і знайти способи керування такою поведінкою.

Резюме. Пліткарство є універсальним явищем у міжособистісних взаєминах, що має значний вплив на соціальну динаміку та емоційний стан учасників. Воно може створювати недовіру та конфлікти, особливо якщо містить неправдиву інформацію. Незважаючи на його поширеність, існує обмежена кількість інструмен-

Таблиця 1.

Коефіцієнт альфа Кронбаха у пілотажному дослідженні

Назва шкали	Середнє	Стандартне відхилення	Коефіцієнт альфа Кронбаха
Загальний рівень схильності до пліткування	0.385	0.288	0.838
Шкала брехні	0.184	0.189	0.634

Таким чином, після проведення пілотажного дослідження, в опитувальник було включено загалом 27 питань, з яких 20 питань відносяться до шкали загального рівня схильності до пліткування і 7 питань – до шкали брехні.

Висновки. Плітки – це розповіді, які передаються від особи до особи з метою поширення інформації про інших людей. Це можуть бути різноманітні розмови про те, як хтось поведився, що він сказав, чи які дії він здійснив. З психологічної точки зору, плітки можуть мати різні наслідки, як для осіб, що розповідають плітки, так і для тих, про кого вони говорять. Плітки можуть викликати негативні емоції, які можуть впливати на самопочуття та настрої людини, про яку йдеться в плітках. Вони також можуть пошкодити взаємини між людьми, адже вони можуть створювати недовіру та конфлікти, особливо якщо плітки містять неправдиву інформацію. Аналіз літератури дав змогу визначити, що саме є важливим у поведінці людей, схильних до

пліткування. Метою цієї статті є представлення результатів створення та апробації психодіагностичного опитувальника для виявлення схильності до пліткарства в межах пілотажного дослідження. Було проведено аналіз класичних та сучасних наукових джерел, які присвячені вивченню пліткарства як психологічного та соціального конструкту. Представлено етапи розробки нової методики, а також внесені корективи на основі отриманих результатів. В ході проведення пілотажного дослідження, коефіцієнт внутрішньої узгодженості Альфа Кронбаха для створеного опитувальника був 0.838. Для шкали брехні коефіцієнт внутрішньої узгодженості Альфа Кронбаха дорівнював 0.634. Цей показник свідчить про високу ступінь надійності опитувальника, що вказує на те, що всі елементи вимірюють одну і ту саму концепцію і є взаємопов'язаними. Таким чином, результати, отримані за допомогою цього опитувальника, можуть вважатися достовірними і точними, що робить його ефективним ін-

струментом для вимірювання схильності до пліткування.

References:

- Bosson, J., K., Johnson, A., B., Niederhoffer, K., & Swann W.B., Jr (2006). Interpersonal chemistry through negativity: Bonding by sharing negative attitudes about others. *Personal Relationships*, 13(2), 135-150.
- DiFonzo, N., & Bordia, P. (2002). Corporate rumor activity, belief and accuracy. *Public Relations Review*, 28(1), 1-19.
- Pillemer, D. B., & McCartney, K. (2019). Gossip: The good, the bad, and the ugly. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(6), 1781-1786.
- DiFonzo, N., & Bordia, P. (2007). Rumor psychology: Social and organizational approaches. *American Psychological Association*.
- Dunbar, R. I. M. (2004). Gossip in evolutionary perspective. *Review of General Psychology*, 8(2), 100-110.
- Dunbar, R. I. M. (2004). Gossip in evolutionary perspective. *Review of General Psychology*, 8(2), 100-110.
- Dunbar, R. I. M., Marriott, A., & Duncan, N. D. C. (1997). Human conversational behavior. *Human Nature*, 8(3), 231-246.
- Ellwardt, L., Steglich, C., & Wittek, R. (2012). The co-evolution of gossip and friendship in workplace social networks. *Social Networks*, 34(4), 623-633.
- Emler, N. (1990). A social psychology of reputation. *European Review of Social Psychology*, 1(1), 171-193.
- Feinberg, M., Willer, R., & Schultz, M. (2014). Gossip and ostracism promote cooperation in groups. *Psychological Science*, 25(3), 656-664.
- Foster, E. K., & Trivers, R. L. (1976). The evolution of reciprocal altruism. *Quarterly Review of Biology*, 51(1), 35-57.
- Grosser, T., Lopez-Kidwell, V., Labianca, G. J., & Ellwardt, L. (2012). Hearing it through the grapevine: Positive and negative workplace gossip. *Organizational Dynamics*, 41, 52-61.
- Kurland, N. B., & Pelled, L. H. (2000). Passing the word: Toward a model of gossip and power in the workplace. *Academy of Management Review*, 25(2), 428-438.
- Lea, M., & Spears, R. (1991). Computer-mediated communication, de-individuation and group decision-making. *International Journal of Man-Machine Studies*, 34(2), 283-301.
- McAndrew, F. T., & Milenkovic, M. A. (2002). Of tabloids and family secrets: The evolutionary psychology of gossip 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 32(5), 1064-1082.
- Noon, M., & Delbridge, R. (1993). News from behind my hand: Gossip in organizations. *Organization Studies*, 14(1), 23-36.
- Pearson, C. M., Andersson, L. M., & Wegner, J. W. (2001). When workers flout convention: A study of workplace incivility. *Human Relations*, 54(11), 1387-1419.
- Robbins, M. L., & Karan, A. (2019). Who gossips and how in everyday life?. *Social Psychological and Personality Science*, 11(2), 185-195.
- Rosnow, R. L., & Fine, G. A. (1976). Rumor and gossip: The social psychology of hearsay. *Elsevier*.
- Stukas, A. A., Bratanova, B., Peters, K., Kashima, Y., & Beatson, R. M. (2010). Confirmatory processes in attitude transmission: The role of shared reality. *Social Influence*, 5(2), 101-117.
- Dunbar, R. I. M. (1993). Coevolution of neocortical size, group size and language in humans. *Behavioral and Brain Sciences*, 16(4), 681-694.
- Suls, J. M. (1977). Gossip as social comparison. *Journal of Communication*, 27(1), 164-168.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *science*, 359(6380), 1146-1151.
- Wu, J., Balliet, D., & Van Lange, P. A. (2016). Reputation, gossip, and human cooperation. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(6), 350-364.

- G1. Мені важко зберігати таємниці.
- G2. Я відчуваю потребу ділитися таємницями з іншими.
- L1. Мене абсолютно не цікавить, що про мене думають інші.
- G3. Коли я чую плітки, я відчуваю потребу передати їх іншим.
- G4. Мені подобається бути в курсі особистого життя інших людей.
- G5. Я боюсь, що розповсюдження мною пліток може негативно вплинути на мої стосунки з оточуючими.
- G6. Я відчуваю провину після того, як поділився плітками з іншими.
- G7. Я помітив, що обговорення інших людей спричиняє напругу у стосунках.
- G8. Я вважаю, що обмін інформацією про інших є природною частиною людського спілкування.
- L2. Я ніколи не цікавився справами інших осіб за їх відсутності.
- G9. Я вважаю, що пліткування - це нешкідливе заняття.
- G10. Я ділюся інформацією про інших з друзями чи колегами, навіть якщо в цьому немає необхідності.
- L3. Я завжди перебуваю в гарному настрої.
- G11. Мені важко зберігати секрети, і я відчуваю потребу поділитися ними з іншими.
- L4. Я ніколи не поширював інформацію про особисте життя інших людей.
- G12. Я надаю перевагу обговоренню інших людей, ніж іншим темам.
- L5. Я ніколи не обговорюю інших людей за їх відсутності.
- G13. Бували ситуації, коли мене просили зберегти секрет, але я все одно поділився цією інформацією з іншими.
- G14. Мені важко зрозуміти, чому інші засуджують пліткування.
- G15. Я намагався контролювати своє бажання пліткувати, уникаючи певних людей або ситуацій, але мені це не вдалося.
- L6. Я ніколи не розповідав секрети інших.
- G16. Деякі мої дружні стосунки сформувалися через

розмови про інших людей.

G17. Я міг би годинами слухати історії про життя моїх знайомих.

G18. Я терпіти не можу бути поруч з людьми, які говорять про інших за їхніми спинами.

G19. Я люблю обговорювати життя своїх друзів.

G20. Мені не приносить задоволення ділитися з кимось подробицями особистого життя інших.

L7. Я жодного разу не думав про інших людей погано.

Oleksandra Balashevych

Student, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

Olena Orliuk

Student, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

Alina Proskurnia

PhD, assistant professor of the Department of Psychodiagnostics and Clinical Psychology, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

Researcher, Faculty of Human and Social Studies, Mykolas Romeris University (Vilnius, Lithuania)

THE DEVELOPMENT AND APPROBATION OF THE QUESTIONNAIRE FOR DETECTING THE TENDENCY TO GOSSIP (TTGQ – TENDENCY TO GOSSIP QUESTIONNAIRE): A PILOT STUDY

ABSTRACT

Gossiping is a widespread phenomenon in interpersonal relationships, significantly impacting social dynamics and the emotional state of participants. It has the potential to create distrust and conflict, especially when false information is involved. Despite its prevalence, there is a lack of reliable instruments to measure gossip propensity. This article aims to present the results of a pilot study that involved developing and validating a psychodiagnostic questionnaire to identify individuals' inclination to engage in gossip. To achieve this, an analysis of classical and modern scientific sources was conducted to

explore gossip as both a psychological and social construct. The article outlines the stages of questionnaire development and highlights adjustments made based on the obtained results. The internal consistency of the questionnaire was assessed using Cronbach's Alpha, resulting in a coefficient of 0.838 for the overall scale and 0.634 for the lying subscale. These coefficients indicate a high level of reliability, suggesting that the questionnaire items effectively measure the same underlying construct and exhibit interrelatedness. Thus, the results obtained using this questionnaire can be considered reliable and accurate, making it an effective tool for measuring tendencies towards gossiping. The psychodiagnostic questionnaire presented in this study fills the gap in existing measurement instruments, providing researchers with a valuable tool to explore and understand gossip propensity in interpersonal relationships.

Keywords : Gossiping, interpersonal relationships, social dynamics, emotional state, false information, psychodiagnostic questionnaire.

Олександра Костянтинівна Балашевич

Студент факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

Олена Валентинівна Орлюк

Студент факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

Аліна Сергіївна Проскурня

Кандидат психологічних наук, асистент кафедри психодіагностики та клінічної психології, факультет психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ (Україна)

Дослідник факультету гуманітарних та соціальних наук, Університет Миколаша Ромеріса, м. Вільнюс (Литва)

СТВОРЕННЯ ТА АПРОБАЦІЯ ОПИТУВАЛЬНИКА ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ СХИЛЬНОСТІ ДО ПЛІТКАРСТВА (TTGQ – TENDENCY TO GOSSIP QUESTIONNAIRE): ПЛОТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

АНОТАЦІЯ

Плітки – це широко поширене явище в міжособистісних стосунках, яке суттєво впливає на соціальну динаміку та емоційний стан учасників. Це може спричинити недовіру та конфлікт, особливо коли йдеться про неправдиву інформацію. Незважаючи на його поширеність, бракує надійних інструментів для вимірю-

вання схильності до пліток. Ця стаття має на меті представити результати пілотного дослідження, яке передбачало розробку та валідацію психодіагностичного опитувальника для визначення схильності людей до пліток. Щоб досягти цього, було проведено аналіз класичних і сучасних наукових джерел для вивчення пліток як психологічної та соціальної конструкції. У статті окреслено етапи розробки анкети та висвітлено корективи, внесені на основі отриманих результатів. Внутрішню узгодженість опитувальника оцінювали за допомогою альфа Кронбаха, що дало коефіцієнт 0,838 для загальної шкали та 0,634 для брехливої субшкали. Ці коефіцієнти вказують на високий рівень надійності, припускаючи, що пункти опитувальника ефективно вимірюють ту саму базову конструкцію та виявляють взаємозв'язок. Таким чином, результати, отримані за допомогою цього опитувальника, можна вважати надійними та точними, що робить його ефективним інструментом для вимірювання схильності до пліток. Психодіагностична анкета, представлена в цьому дослідженні, заповнює прогалину в існуючих інструментах вимірювання, надаючи дослідникам цінний інструмент для вивчення та розуміння схильності до пліток у міжособистісних стосунках.

Ключові слова: пліткування, міжособистісні стосунки, соціальна динаміка, емоційний стан, неправдива інформація, психодіагностична анкета.

How to cite (як цитувати):

Balashevych, O., Orliuk, O., & Proskurnia, A. (2023). THE DEVELOPMENT AND APPROBATION OF THE QUESTIONNAIRE FOR DETECTING THE TENDENCY TO GOSSIP (TTGQ – TENDENCY TO GOSSIP QUESTIONNAIRE): A PILOT STUDY. PSYCHOLOGICAL JOURNAL, 9 (2), 7 - 14. <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.2.1> [in Ukrainian]

Retrieved from <https://apsijournal.com/index.php/psijournal/article/view/1548>

Дата отримання статті: 11.01.2023

Дата рекомендації до друку: 12.02.2023

Дата оприлюднення: 28.02.2023

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Зубіашвілі Ірина¹, Мельничук Тетяна²

¹Кандидат психологічних наук, старша наукова співробітниця, старша наукова співробітниця лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3642-8159>

²Кандидат психологічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології, Інститут психології імені Г.С.Костюка Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5205-9958>

UDC: 316.6.159.9

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено теоретичний аналіз проблем економічної соціалізації учнівської молоді в сучасній системі освіти проблеми економічної соціалізації учнівської молоді в сучасному українському суспільстві. Підкреслено важливість раннього залучення дітей до економіки. Визначено, що початкову економічну освіту слід розглядати як одну з провідних умов економічної соціалізації, яка надає величезний вплив на ставлення дитини до матеріальних і духовних цінностей, що формуються, і в цілому – на становлення її особистості. Показана новизна дослідження, у якій відмічено, що практика економічно орієнтованих загальноосвітніх шкіл та професійних навчальних закладів дає змогу виокремити три рівні підготовки молоді до підприємницької діяльності: світоглядний; поглиблена підготовка з економічних дисциплін; формування особистісних якостей підприємливості, мобільності, готовності та орієнтації у динамічних умовах ринкових відносин. Резюмовано, що однією з найважливіших проблем сучасної школи є підготовка учнів до післяшкільної професійної освіти.

Ключові слова: економічна соціалізація, економічне мислення, економічна культура, економічна освіта, профільна підготовка.

Постановка проблеми. Специфічні проблеми українського освіти викликані зміною в суспільстві системи цінностей та соціальних пріоритетів, а також економічними та політичними труднощами, пов'язаними з бойовими діями на території країни. Нині вже можна з повною впевненістю стверджувати, що суспільству, що розвивається, потрібні сучасно освічені, підприємливі люди, які можуть самостійно приймати рішення в ситуації вибору, здатні до співпраці, відрізняються мобільністю, динамізмом, конструктивністю, мають почуття відповідальності за долю країни, її подальший розвиток. Невід'ємною частиною сучасної освіти є її економічна складова, представлена економічними знаннями та навичками економічного

мислення, що у сукупності формують економічну культуру людини.

Перехід суспільства до нової парадигми економічного розвитку, радикальної зміни системи поглядів, орієнтацій, менталітету визначили необхідність раннього залучення дітей до економіки. Початкову економічну освіту слід розглядати як одну з провідних умов економічної соціалізації, що надає величезний вплив на економічні відносини дитини, що формуються; її ставлення до матеріальних і духовних цінностей і, в цілому, на становлення її особистості. У молодшому шкільному віці закладаються навички поведінки у суспільстві. Забезпечуючи певний рівень освітньої підготовки, створюючи умови для різнобічного розвитку дітей,

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Iryna Zubiashvili, Tetiana Melnychuk

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

школа одночасно має сприяти оволодінню учнями набором соціально схвалюваних економічних ролей. Відсутність елементарних економічних уявлень часто породжує неправильне тлумачення багатьох явищ навколишньої дійсності, що призводить до нездорового культу грошей, невиправданих матеріальних запитів. Шкільний вік є сензитивним для формування економічної культури, тому що в цей період дитина обирає певну психологічну орієнтацію (експлуатуючу, користолюбну та ін.), яка згодом вплине на тип економічної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження сутності економічної соціалізації складають розробки зарубіжних та вітчизняних вчених, які вивчали психологічні аспекти цього феномену (Н. Дембицька (2020), В. Коваленко (2020), О. Лавренко (2020), В. Москаленко (2013), О. Никоненко (2019), О. Новосядла (2021), А. Furnham (2019), Ю. Швалб (2014) та ін.), типи економічної культури особистості – у дослідженнях Е. Davies (2011), В. Москаленко (2012), М. Шкребця (2010), соціально-демографічні чинники формування економічних уявлень у дітей та етапи їх розвитку вивчали К. Danziger (1968), В. Marshall (2019), G. Jahoda (2020) та ін. Дослідження цих авторів дозволяють визначити можливі шляхи удосконалення економічної системи суспільства, оскільки саме результати економічної діяльності людини, її знання, здібності, а також освітній простір визначають перспективи соціально-економічного розвитку суспільства.

Мета статті. Теоретичний аналіз проблем економічної соціалізації учнівської молоді в сучасній системі освіти.

Методи дослідження. Методологічними засадами дослідження виступили положення філософії, психології і педагогіки щодо активності суб'єкта в пізнанні; впливу соціуму, навчання і виховання на розвиток особистості. Також нами було використано теоретико-методологічний міждисциплінарний аналіз наукової літератури з метою визначення стану розробленості проблеми та теоретичний аналіз складових досліджуваної системи.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Навички економічного мислення, що формуються у свідомості людини впродовж усього її життя, дозволяють адекватно реагувати на навколишній

світ, сприяють виробленню активної громадянської позиції, допомагають правильно оцінювати ту чи іншу життєву ситуацію та належним чином у ній орієнтуватися. Багато невдач економічних реформ, що проводяться в Україні, пов'язані з невідповідністю більшої частини населення до переходу до ринку, незнанням елементарних економічних понять та законів соціального життя. Зазначимо, що формування економічного мислення має починатися в школі, включати як положення загальнотеоретичного плану, так і суто практичні питання і продовжуватися на наступних освітніх щаблях (Дембицька, 2020).

Отже, наша мета – відобразити актуальність безперервної шкільної економічної освіти у рамках як світових тенденцій розвитку, так і суспільно-політичних змін, що відбуваються в Україні.

У сучасному світі зростає значення освіти як найважливішого чинника формування та розвитку постіндустріального суспільства. Сучасні тенденції світового розвитку зумовлюють зміни у системі освіти, які можна узагальнити в такий спосіб (Новосядла, 2021):

- необхідність підготовки людей до умов життя, що швидко змінюються, у зв'язку з прискоренням темпів економічного розвитку;
- формування у молодого покоління сучасного типу мислення у зв'язку з виникненням та зростанням глобальних проблем, які вирішуються лише в рамках світової спільноти;
- необхідність підвищення рівня готовності громадян до здійснення правильного вибору в умовах демократизації суспільства та розширення можливостей соціального та політичного вибору;
- розвитку чинників комунікабельності та толерантності у зв'язку з розширенням масштабів міжкультурної взаємодії.

Відповідно до вище зазначених тенденцій змін у системі освіти у світовій науковій літературі про освіту склалося два підходи до навчання. Один підхід – фундаменталізація освіти, що допускає будь-які професійно-спеціалізовані добудови за рахунок кількох курсів додаткової освіти. Це підхід до професійної підготовки.

Інший – формування компетенцій, які мають соціальне значення для людини. Під соціальними компетенціями при цьому розуміються ті, які зумовлюють соціальне існування та кар'єру стабільність, розуміння

власної відповідальності, важливість інститутів та їхньої стабільності, комунікативність, вміння ідентифікувати проблему та її розв'язання (Дембицька, 2020).

На наш погляд, саме єдність фундаменталізації та формування компетенцій веде до відповідності освіти сучасним тенденціям світового розвитку. Цей висновок заснований на вимогах до системи освіти з боку спрямованості світового розвитку. Так, необхідність рівня готовності громадян до здійснення правильного вибору в умовах демократизації суспільства та розширення можливостей соціально-економічного та політичного вибору передбачає як формування компетенцій, так і фундаменталізацію освіти.

Формування компетенцій дає відповідальність за прийняття рішення, але при цьому адекватний соціально-економічний і політичний вибір неможливий без розуміння його наслідків. Здійснення вираженого вибору вказує на необхідність фундаменталізації освіти, запровадження нових курсів, що знаходяться на межі наук, які дають змогу не лише здійснювати якісне порівняння прийнятих рішень, а й надавати їм кількісну інтеграцію.

Сформульований дослідниками висновок про неможливість відповідності повною мірою спрямованості світового економічного розвитку за допомогою одного з підходів до навчання, справедливий для кожного з висунутих трендів світового розвитку. Побудова суспільства добробуту для всіх, створення умов для всебічного розвитку людини (Шкребець, 2010) неможливе без формування економічної культури людини та суспільства, а значить, без подальшої гуманізації та гуманітаризації освіти.

Для України, зважаючи на те, що довгий час панував так званий політехнічний підхід з його пріоритетом предметів природничо-математичної спрямованості, гуманізація та гуманітаризація педагогічного процесу є одним із напрямів реформування української системи освіти.

Ця спрямованість збігається із загальносвітовим трендом гуманізації та гуманітаризації освіти. Складовою такої гуманізації та гуманітаризації стає збільшення кількості годин викладання предметів соціального циклу, до яких належить і економіка. Процес оновлення гуманітарної освіти активно відбувається в Україні та світі, він виявляється у запровадженні нових предметів у навчальні плани, розширенні вже існуючих. В одній із секцій французького ліцею серед обов'язкових

дисциплін значиться курс «Економічні та соціальні науки» (Новосядла, 2021).

Водночас актуальність економічної освіти в Україні визначається необхідністю формування правильного, а не спотвореного розуміння економічної дійсності, усвідомлення основоположних законів економічного життя, розуміння глобальних та національних тенденцій економічного розвитку (Швалб, 2014).

Аналізуючи соціальні наслідки економічних реформ, можна дійти невтішного висновку, що складності шляху переходу до ринку пов'язані як з об'єктивними економічними і політичними причинами, так, як і було сказано, з незнанням елементарних економічних понять і законів соціального життя.

Проблема формування основ економічної та соціальної культури, що відповідають цивілізованим формам прояву ринкових відносин у всіх сферах життя, є однією з актуальних нині в Україні. Її значущість визначається трьома основними обставинами (Лавренко, 2020):

- складністю адаптації населення до умов ринкової економіки;
- існуючими диспропорціями в механізмах реалізації ліберальних законів і труднощами соціальних перетворень, що виникають у зв'язку з цим;
- відсутністю в українській практиці багатоступеневої системи базової економічної освіти (починаючи з дошкільного та молодшого шкільного віку).

Дослідження соціальних психологів, проведене на початку 90-х, не втратило значущості досі. Основним його висновком було те, що безболісно і природно житимуть у ринковій економіці лише ті, кому нині не виповнилося ще 20 років (Коваленко, 2020). При цьому важливо додати, якщо вони отримають необхідні знання економічного та соціального плану. Отже, актуальність безперервної шкільної економічної освіти зберігається, водночас потрібно враховувати, що перед учнями всіх освітніх рівнів слабо розкриваються зв'язки економіки з політичними подіями, правовими нормами, моральними поняттями.

В умовах сучасного етапу реформ та розвитку суспільства важливим є формування такого рівня економічних знань, коли учні розуміють економічні взаємозв'язки не лише у теоретичному аспекті, а й у практичному застосуванні. Люди не народжуються з готовими

соціальними нормами, вони їх сприймають у процесі соціалізації (Москаленко, 2013). Суспільні цінності, правила чи ціннісні настанови визначаються як обов'язкові правила поведінки індивіда як істоти соціальної. Ці правила стають тим, що нині називається інститутами, які виражаються у національній філософії, звичаях, системі владних механізмів, етики, інших регулюючих поведінку інститутах.

Існують певні механізми передачі ціннісних настанов від одного покоління до іншого: через зв'язки поколінь, соціальне середовище, через освітню систему. На формування особистості впливає як школа, так і середовище (місто, фабрика, село та ін.).

Західні психологи приходять до висновку про необхідність обов'язкового шкільного навчання з економічної тематики (Furnham, 2019), незважаючи на те, що на Заході діти з самого раннього віку здобувають серйозну економічну освіту в сім'ї (на особистому прикладі батьків, а також за допомогою раннього досвіду витрачання грошей). Якщо залучення дітей до витрачання грошей розглядати як процес економічної освіти, то він зустрічається і в нашій країні, а ось особистий приклад батьків неможливо використовувати як основу для економічної освіти дітей у країнах із недостатньо розвиненою ринковою економікою.

Економічне мислення старшого покоління сформувалося в інших економіко-політичних умовах, тому виникає ситуація його неадекватності поточним економічним процесам, і як наслідок, ми повертаємось до складнощів адаптації населення до умов ринкової економіки як однієї зі складових соціальних проблем України. У тому випадку, якщо саме ці застарілі та неадекватні знання передаються наступним поколінням, ми отримуємо замкнене коло, коли складність адаптації до ринкових умов клонується та передається від одного покоління до іншого. Звідси, відповідно, відсутність розуміння та підтримки економічних перетворень, що проводяться (Дембицька, 2020).

Сучасні економічні теорії беруть до уваги чинник сприйняття економічних змін населенням, які відображаються у мікроекономічних моделях через змінну очікувань. Не поглиблюючись в теорію економічних очікувань, зазначимо, що очікування формуються під впливом минулого економічного досвіду, знань, економічної культури, а також аналізу доступної інформації в діях уряду.

Економічні знання, культура та аналіз усієї доступної інформації залежать від здобутої базової економічної освіти. Залежно від економічних знань економічні агенти отримують і різний економічний досвід, отже, можна впливати на процеси формування економічних очікувань через систему освіти (Никоненко, 2019).

Отже, роль шкільної економічної освіти не можна недооцінювати в процесі соціалізації особистості в нових економічних умовах, чи це умови формування відповідних економічних очікувань, чи відповідальна реакція на зміни політики, що проводиться урядом. Прикладом того, як раннє сімейне економічне виховання може бути доповнено шкільним економічним вихованням, є запровадження у Китаї у 90-х рр. XX ст. уроків з податкової системи з першого класу в усіх школах (Jahoda, 2020).

Заняття такого плану формують відповідальних платників податків, які не лише знають про те, до яких наслідків призводить несплата податків, а й володіють знаннями про вплив податків на економіку. Крім того, у школярів формуються навички правильно розраховувати податки, заповнювати декларації тощо; тобто, випускники шкіл мають розширені знання з основ функціонування податкової системи своєї країни, що також сприяє їх соціалізації в суспільстві.

У рамках соціалізації особистості та для становлення економічної культури дослідники та практики, як особливо актуальне, висувають завдання підготовки вихованців до підприємницької діяльності. Практика економічно орієнтованих загальноосвітніх шкіл та професійних навчальних закладів дає змогу виокремити три рівні підготовки молоді до підприємницької діяльності (Москаленко, 2012).

Перший – світоглядний, потрібний для всіх. Сенс його у формуванні адекватного ставлення до сутності підприємницької діяльності у вигляді підприємця. Акцент на гуманну мету діяльності можливий під час проведення ділових імітаційних ігор, розробки проєктів. Важливо, щоб при оцінці пропозицій учнів було збалансовано критерії економічної вигоди та суспільної користі.

Другий рівень передбачає поглиблену підготовку з економічних дисциплін і може бути реалізований у системі профільної старшої школи або на першому курсі вищого чи середнього навчального закладу.

Третій етап підготовки до підприємницької діяльності пов'язаний із формуванням особистісних якостей підприємливості, мобільності, готовності та орієнтації у динамічних умовах ринкових відносин.

Отже, ми показали кілька можливих підходів до питання економічної соціалізації особистості та виявили той факт, що в основі кожного з них лежить економічна освіта, яке несе у собі формування економічної культури. Економічну культуру більшість дослідників розглядають як результат процесу розвитку та виховання особистості, певний рівень економічної підготовки, що відповідає її віку (Москаленко, 2013; Furnham, 2019; Jahoda, 2020).

Безперервність економічної освіти набуває важливого значення, особливо за умови того, що школи здійснюють найбільш широке охоплення навчанням, будучи єдиним інститутом, через який проходить все населення без винятку. Сучасне українське суспільство, вирішуючи ринкові проблеми, паралельно формує активний інтерес до економіки, економічних знань та людей, здатних ці знання акумулювати та передати.

Крім того, як ми також показали – економічна освіта важлива для позитивного сприйняття українським суспільством реформ, що відбуваються в країні, і для формування нових підприємницьких якостей у системі цінностей українського суспільства.

Один із серйозних недоліків викладання економіки у школі – недостатній зв'язок предмета з життям. Найчастіше уроки зводяться до лекцій з теорії, тоді як шкільний курс із цього предмету повинен, передусім, навчити дітей орієнтуватися в умовах ринкової економіки, знати економічні закономірності та вміти ними користуватися. Тому, на наш погляд, основою економічної освіти у школі має бути діяльнісно - орієнтований підхід, суть якого – у формуванні в учня не лише знань, а й умінь застосовувати їх у практиці.

У навчанні, що ґрунтується на цьому підході, можна виокремити кілька етапів:

- інформаційний – просвітництво учнів у галузі теорії економіки (засвоєння понятійного апарату, основних економічних законів, термінології, історичних аспектів розвитку економіки);

- практичний – застосування знань та умінь (учні розробляють бізнес-плани, організують власну справу в рамках програми «Шкільна компанія», грають у комп'ютерну гру «Моделювання економіки та менедж-

менту»).

У процесі навчання пропонуємо використовувати активні методи навчання – практикуми, економічні лабораторії, ділові ігри, конкурси.

Актуальність економічної освіти школярів передбачає:

- формування в учнів основ економічного мислення, що дозволить перейти від емоційних, неаргументованих суджень з економічних питань до об'єктивного та обґрунтованого підходу до їх аналізу та вирішення;
- адаптацію учнів до ринкових економічних умов, розуміння ними змін, що відбуваються у житті суспільства;
- вироблення вмінь здійснювати аргументовані судження з питань економічної політики держави;
- придбання навичок прийняття ефективних економічних рішень у повсякденному житті.

Одна з найважливіших проблем сучасної школи – підготувати учнів до післяшкільної професійної освіти. Профільну підготовку можна організувати за напрямами: «Менеджер малого бізнесу з основами бухгалтерського обліку»; «Менеджер малого бізнесу з основами інформаційних технологій» (два роки навчання).

Профільна підготовка (складові програми – «Основи економічної теорії», «Економіка та організація підприємств», «Маркетинг», «Менеджмент», «Основи підприємництва», «Основи бухгалтерського обліку», «Фінанси та кредит», «Основи податкових знань», «Права споживачів і способи їх захисту», «Психологія конкурентоспроможної особистості») дозволяють розвинути ціннісні орієнтації, економічну та соціально-гуманістичну мотивацію. Саме тому в навчальному плані можуть бути такі предмети, як «Психологія конкурентоспроможної особистості», «Економіка і право», «Математичні розрахунки в економіці».

Лекції, практикуми, семінари, дискусії обов'язково мають поєднуватися з моделюванням різних економічних ситуацій. Знання учнів перевіряють як з допомогою контрольних робіт, так й під час проведення опитувань, тестів. Діти також вирішують кросворди, пишуть реферати.

У старших класах в курсі «Основи бухгалтерського обліку» учні знайомляться з бухгалтерським обліком, теоретичними та практичними основами організації облікового процесу в комерційних організаціях,

порядком ведення записів у первинних документах, системою рахунків бухгалтерського обліку, обліковими регістрами та формами бухгалтерського обліку, розглядають використання різних бухгалтерських схем, вирішують цифрові приклади фінансового обліку. Оцінюють знання учнів під час тестування, контрольної роботи з теорії бухгалтерського обліку.

У курсі «Права споживачів та способи їх захисту» старшокласники вивчають основні положення теорії та практики основ споживчих знань, історію розвитку руху із захисту прав споживачів, збирають інформацію про товар, роблять контрольні покупки, складають заяви про те, які недоліки виявлені у товарі, договір на надання послуги. Для оцінки знань використовуються тестування, відповіді на питання, вирішення ситуаційних завдань, написання та захист рефератів.

Теоретичний курс «Основи податкових знань» дає старшокласникам уявлення про оподаткування в Україні, формує у них усвідомлене ставлення до податкового законодавства, а на практиці у рольовій грі «Я – податковий інспектор» школярі дають оцінку різним ситуаціям, що виникають під час перевірки підприємств та окремих громадян.

Курс «Маркетинг» належить до циклу загальнопрофесійних дисциплін. Він дає цілісне уявлення про характер та особливості маркетингової діяльності; готує фахівців, здатних розробляти, виробляти та продавати товари на основі комплексного вивчення ринку та реальних запитів покупців, приймати основні маркетингові рішення у ринкових умовах.

Викличе інтерес у школярів програма курсу «Психологія конкурентоспроможної особистості». До неї включені потрібні для старшокласників знання із загальної та соціальної психології в галузі іміджології, профорієнтації. Практичні заняття присвячені психодіагностиці, освоєнню різних методів спілкування, усвідомленню своїх можливостей у цій галузі. У малих групах старшокласники можуть висловити свою думку та обговорювати ситуації, пов'язані з професійним майбутнім, навчитися аргументовано висловлювати свої думки, моделювати різноманітні професійні ролі. Допоможуть розумному плануванню кар'єри заняття, що стають засобом корекції професійних намірів та настанов учнів на подальше самовизначення, а досвід переживання в групі – важливим емоційним компонентом соціально - психологічної активності учнів у ви-

борі кар'єри.

Плануючи заняття, педагог повинен підібрати ігри з урахуванням особистісних особливостей учнів, рівня їхньої психологічної готовності до професійного вибору, найпоширеніших помилок, допущених під час виборів кар'єри учнями конкретної групи. Заняття можуть складатися як із окремих «профорієнтуючих» вправ та ігор, так і соціально - психологічного тренінгу.

Перелік запропонованих у плані спеціальних дисциплін переважно має відповідати запитам учнів. У викладанні економіки потрібно використовувати методи навчання: ділові ігри (наприклад, «Я – комерсант», «Менеджер» та ін.), практикуми, вирішення виробничих ситуацій, тестування.

Ефективному формуванню конкурентоспроможної особистості старшокласника сприяють умови, орієнтовані не лише на підвищення економічних знань, розвиток загальних, професійних, творчих здібностей, залучення учнів до науково-дослідницької діяльності, а й на збереження національної самосвідомості та культури кожного школяра; формування здатності розуміти себе, інших людей, прогнозувати їхню поведінку в різних ситуаціях, диференціювати міжособистісні взаємини.

Висновки. Освіта перетворюється на одну з найважливіших сфер людської діяльності, яка тісно переплетена з усіма іншими сферами суспільного життя: економічним, політичним, матеріальним виробництвом та духовним життям.

Наявність економічного компоненту практично у всіх сферах діяльності сучасної людини зумовлює потребу в економічній освіті молоді як передумови майбутньої успішної самореалізації. Під впливом нових об'єктивних реалій виникає необхідність введення у педагогічний тезаурус поняття «економічна соціалізація».

Одна з найважливіших проблем сучасної школи – підготувати учнів до післяшкільної професійної освіти. Профільну підготовку можна організувати за напрямками: «Менеджер малого бізнесу з основами бухгалтерського обліку»; «Менеджер малого бізнесу з основами інформаційних технологій».

У рамках соціалізації особистості та для становлення економічної культури дослідники та практики як

особливо актуальне висувати завдання підготовки вихованців до підприємницької діяльності.

Перспективою подальшого дослідження є розробка програми психологічного супроводу економічної соціалізації учнівської молоді для оптимізації цього процесу, тому що психологічний супровід є комплексним психологічним впливом на особистість, спрямований на підвищення міри її активності та саморозвитку.

References:

- Dembytska N. M. (2020) *Psykholohiia ekonomichnoi sotsializatsii shkoliariv: Monohrafiia*. Kyiv: Vydavets Pozdnyshch. 385 s. [in Ukrainian].
- Kovalenko V. A. (2020) *Sotsializatsiia osobystosti v umovakh suchasnykh vyklykiv*. Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. № 7 (338). S. 3-15. [in Ukrainian].
- Lavrenko O. V. (2020) *Ekonomiko-moralne samovyznachennia studentskoi molodi na etapi profesionalizatsii. Sotsialno-psykholohichni aspekty profesiinoi diialnosti fakhivtsia sotsiokulturnoi sfery: monohrafiia*. L. Ye. Prosandieieva. V. O. Moliako, O. V. Kostiuhenko ta in. Kyiv: KNUKIM. S. 130-150. [in Ukrainian].
- Moskalenko V. V. (2013) *Sotsializatsiia osobystosti : Monohrafiia*. Kyiv. Feniks, 540s. [in Ukrainian].
- Moskalenko V., Shaihorodskiy Yu., Mishchenko O. (2012) *Ekonomichna kultura osobystosti: sotsialno-psykholohichni aspekt: monohrafiia*. K.: Vyd-vo «Tsentralnyi sotsialnykh komunikatsii». 348 s. [in Ukrainian].
- Nykonenko O. V. (2019) *Psykholohichni osoblyvosti monetarnoi sotsializatsii studentskoi molodi: dys. ... kand. psykhn. nauk : 19.00.05*. Kyiv, 2019. 152 s. [in Ukrainian].
- Novosiadla O. M. (2021) *Psykholohichni osoblyvosti ekonomichnoi sotsializatsii shkoliariv z malozabezpechenykh simey : dys. ... kand. psykhn. nauk : 19.00.05*. Kyiv. 150s.
- Shvalb Yu. M. (2014) *Ekonomichna kultura yak problema obrazu zhyttia. Aktualni problemy psykholohii: Zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuha NAPN Ukrainy. Zhytomyr: «Vyd-vo ZhDU im. I. Franka»*. T. VII. Ekolohichna psykholohiia. Vyp. 36. S. 457- 471. [in Ukrainian].
- Shkrebets M. (2010) *Vplyv hroshovoi kultury na riven konsolidatsii ukrainskoho suspilstva. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. № 889. S. 133-137. [in Ukrainian].

- Danziger K. (1968) *Childrens earliest conception of economic relationships*. J. Of Soc. Psychol. 47. P. 231- 240.
- Davies E. *Student attitudes to student debt*. Journal of Economic Psychology. Vol. 160, 2011. P. 663.
- Furnham A. (2019) *Childrens understanding of the economic world*. Australian J. of Education. 30. N 3. P. 219. - 240.
- Jahoda G. (2020) *The development of thinking about economic institutions: The bank*. Cahiers de Psychologie Cognitive. 1. P. 55 - 78.
- Marshall V. (2019) *Relations between parent money education practices and childrens knowledge and use of money*. Child Devel .31. P. 253 - 284.

Iryna Zubiashvili

PhD, Senior Researcher, Laboratory of Organizational and Social Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Tetiana Melnychuk

PhD, Senior Researcher, leading researcher Laboratory of Organizational and Social Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

CONTEMPORARY CHALLENGES IN THE ECONOMIC SOCIALIZATION OF STUDENT YOUTH

ABSTRACT

The article delves into the challenges associated with the economic socialization of young students in contemporary Ukrainian society. It asserts that the shift towards a new paradigm of economic development, accompanied by profound changes in belief systems, orientations, and mentalities, necessitates early involvement of children in economic activities. Primary economic education is deemed a vital factor in economic socialization as it significantly influences a child's attitudes towards material and spiritual values, contributing to the overall formation of their personality. In the present stage of societal reforms and development, it is crucial to foster a level of economic knowledge that enables students to comprehend economic interrelationships not only in theory but also in practical applications. Recognizing the importance of cultivating an economic culture within individuals and society, the article emphasizes the need for humanization and humanitarianization of education to facilitate comprehensive personal development. A key aspect of this process is increasing the number of hours dedicated to teaching social subjects, in-

cluding economics. The article underscores the significance of economic education amidst global socio-political and economic transformations and its relevance in enabling successful socialization of individuals within the new economic realities of Ukrainian society. As part of the broader socialization process and the formation of economic culture, researchers and practitioners emphasize the preparation of students for entrepreneurial activities. Three levels of preparation for entrepreneurial engagement are identified, encompassing worldview, advanced training in economic disciplines, and the development of personal entrepreneurial qualities, such as mobility and adaptability in dynamic market conditions. The article highlights the critical issue of preparing students for advanced professional education, which can be accomplished through specialized training programs such as "Small business accounting manager" and "Small business manager with the basics of information technologies" (two years of study). To facilitate effective learning, a combination of lectures, workshops, seminars, discussions, and the simulation of diverse economic situations is recommended.

Keywords: economic socialization, economic thinking, economic culture, economic education, specialized training.

Зубіашвілі Ірина

Кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця, старша наукова співробітниця лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна)

Мельничук Тетяна

Кандидат психологічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології, Інститут психології імені Г.С.Костюка Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються проблеми, пов'язані з економічною соціалізацією студентської молоді в сучасному українському суспільстві. У ній стверджується, що зрушення до нової парадигми економічного розвитку, що супроводжується глибокими змінами в системах переконань, орієнтаціях і менталітеті, зумовлює необхідність раннього залучення дітей до економічної діяльності. Початкова економічна освіта вважається життєво важливим чинником економічної соціалізації, оскільки суттєво впливає на ставлення дитини до матеріальних і духовних цінностей, сприяє загальному формуванню її особистості. На сучасному етапі суспільних реформ і розвитку вкрай важливо розвивати рівень економічних знань, який дозволить студентам зрозуміти економічні взаємозв'язки не лише в теорії, але й у практичних застосуваннях. Усвідомлюючи важливість виховання економічної культури в особистості та суспільстві, стаття наголошує на необхідності гуманізації та гуманітаризації освіти для сприяння всебічному розвитку особистості. Ключовим аспектом цього процесу є збільшення кількості годин, відведених на викладання суспільних предметів, зокрема економіки. У статті підкреслюється значення економічної освіти в умовах глобальних соціально-політичних та економічних трансформацій та її актуальність для успішної соціалізації особистості в нових економічних реаліях українського суспільства. У рамках ширшого процесу соціалізації та формування економічної культури науковці та практики наголошують на підготовці студентів до підприємницької діяльності. Виділено три рівні підготовки до підприємницької діяльності, які

охоплюють світогляд, підвищення кваліфікації з економічних дисциплін і розвиток особистих підприємницьких якостей, таких як мобільність і адаптованість в динамічних ринкових умовах. У статті висвітлюється актуальне питання підготовки студентів до вищої професійної освіти, яка може здійснюватися за програмами спеціалізованої підготовки «Менеджер малого підприємства з бухгалтерського обліку» та «Менеджер малого підприємства з основами інформаційних технологій» (два роки навчання). Для полегшення ефективного навчання рекомендується поєднання лекцій, практичних занять, семінарів, дискусій та моделювання різноманітних економічних ситуацій.

Ключові слова: економічна соціалізація, економічне мислення, економічна культура, економічна освіта, профільне навчання.

How to cite (як цитувати):

Zubiashvili, I., & Melnychuk, T. (2023). CONTEMPORARY CHALLENGES IN THE ECONOMIC SOCIALIZATION OF STUDENT YOUTH. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 9(2), 15–23. [in Ukrainian]

Retrieved from <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1549>

Дата отримання статті: 11.12.2022

Дата рекомендації до друку: 23.02.2023

Дата оприлюднення: 28.02.2023

СИСТЕМА ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Островська Катерина Олексіїна¹, Сайко Христина Ярославівна²

¹Доктор психологічних наук, професор кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи,
Львівський Національний університет імені Івана Франка, м. Львів (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5891-2542>

²Доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський Національний
університет імені Івана Франка, м. Львів (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4397-6930>

UDC: 159.943.8

АНОТАЦІЯ

У статті представлено питання системи логопедичної роботи з розвитку та стабілізації емоційних станів у дітей з порушеннями мовлення – ЗНМ. Описано особливості психологічного супроводу дітей переселенців із мовленнєвими порушеннями. Психологічний супровід родин переселенців передбачає: психологічне консультування, психотерапевтичну допомогу, логопедичний супровід. У системі забезпечення діяльності психологічної служби у середовищі військово-службовців поряд з організаційно-правовим напрямком важливе значення займає методичне забезпечення, зокрема впровадження різноманітних психологічних технологій, що дозволяють вирішувати логопедичні проблеми у дітей. Сучасна практична психотерапія структурно включає в себе цілу низку спрямувань і профілів, серед яких одне з чільних місць посідає сімейна психотерапія, зокрема, системна сімейна психотерапія. Особливої значущості в цьому контексті набуває такого роду психотерапія зі сім'ями, у яких є діти із мовленнєвими розладами.

Для попередження та подолання порушень мовлення у дітей фахівці працюють за такими напрямками: розвиток зорово-просторових уявлень, стійкості уваги, самоконтролю, проводиться робота на фонетичному, лексико-граматичному рівні, розвиток зв'язного мовлення, терапія емоційних станів.

Під ресурсами розуміються внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості в стресогенних ситуаціях; це емоційні, мотиваційно-вольові, когнітивні і поведінкові конструкти, які використовуються під час адаптації до стресових ситуацій. Методи психотерапевтичного впливу: застосування психоедукації, аутогенне тренування (вправи на дихання). Метою цих вправ є збільшення обсягу, сили, глибини видиху і нормалізація дихання. Застосовують також елементи травматерапії (метод опрацювання емоцій, повернення у стан «Тут і тепер», концепт-інтегративних методик (пошук місця сили, зосередженість на ресурси, малюнок ресурсів). Були застосовані такі вправи із психологічною тренінгу: вправи на заземлення (зниження тривоги), опрацювання емоцій (малюнок емоцій), пошук місця сили, джерела підтримки, вправи на релаксацію (застосування психогімнастики), елементи музикотерапії.

Ключові слова: родини переселенці, ресурси, психолого-педагогічний супровід, консультування, психотерапія, релаксація, музикотерапія, мовленнєві розлади, логопедична корекція.

Постановка проблеми. Проблема психотерапевтичної допомоги дітям із ЗНМ умовах війни обумовлена тим, що в останній час значна увага фахівців була приділена травматичному досвіду серед родин, які ви-

ховують дітей із мовленнєвими порушеннями у зв'язку із ситуацією війни, зокрема впливу стресових факторів на взаємини у родинах та батьківське ставлення. Перехід до сімейно-центрованих програм був спричинений

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Kateryna Ostrovska, Khrystyna Saiko*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

зростанням емоційних та психологічних проблем у родині, які виховують дітей із ЗНМ. Випробування, яке викликає сильні емоційні реакції в усіх її членів, створює джерела стресу та додаткові завдання для усієї родини, змінює взаємини між членами родини та її стосунки із соціальним оточенням. Одним із важливих завдань стабілізації емоційного стану у родині військовослужбовців є вибір відповідних психотерапевтичних методів, залучення консультантів, психотерапевтів з метою опрацювання травматичного досвіду та мовленнєвих проблем у дітей із ЗНМ.

Сформованість мовленнєвої діяльності є одним з ключових питань теоретичного і практичного аналізу. В роботах К.О. Островської, С.Ю. Коноплястої, О.М. Леонтьєва, М.К.Шеремет та ін. доведено, що порушення мовленнєвої діяльності негативно впливає на всі сторони особистості дитини: ускладнюється розвиток пізнавальної діяльності (І.Т.Власенко, О. В.В.Тарасун, Н.В. Базими та ін), порушуються всі форми спілкування та міжособистісної взаємодії (Шеремет, 2010). Таким чином, мовленнєва активність дітей є показником не лише рівня актуального психічного розвитку, а й може бути основою для визначення «зони найближчого розвитку» рівня інтелектуальної та емоційно-вольової сфери.

Актуальність теми зумовлена особливістю перебігу немовленнєвих і мовленнєвих процесів дітей означеної категорії, необхідно визначити основні завдання, провідні її напрями та адекватні методи попереджувального та корекційно-розвивального навчання дошкільників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження означеної проблеми всебічно й активно висвітлюється у вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних джерелах у різних напрямках, зокрема, як: визначення змісту навчання мови в дошкільному закладі (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Сохін, О. Ушакова); розвиток основних структурних компонентів мовлення (фонетико-фонематична, лексико-граматична складова, зв'язне мовлення і комунікативні вміння та навички (Н. Гавриш, Н. Луцан, І. Луценко, Н. Т. Постоян та ін.); підготовка до навчання грамоти (А. Іваненко та ін.); мовленнєва підготовка дошкільників із нормальним і затриманим мовленнєвим розвитком (А. Богуш, М.

Вашуленко, Н. Голуб, О. Кононко, Низьковська, Н. Пінчук, Л. Пироженко, К. Прищепа, О. Проскура, Р. Репіна, Н. Савінова, А. Середницька, L. Bloom, E. Neska, N. Clark, E. Clark, E. Torrance та ін.). Вищезазначені дослідження втілено на основі принципів гуманізації, особистісно-орієнтованого підходу, а також парадигми розвивального навчання і виховання дошкільників, ставлення до дитини як до найвищої цінності, активного суб'єкта, та з урахуванням значення мовленнєвої підготовки дітей дошкільного віку в цілому.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення системи логопедичної роботи з розвитку та стабілізації емоційних станів у дітей із ЗНМ.

Виклад основного матеріалу. Сучасна практична психотерапія структурно включає в себе цілу низку спрямувань і профілів, серед яких одне з чільних місць посідає сімейна психотерапія, зокрема, системна сімейна психотерапія. Особливої значущості в цьому контексті набуває такого роду психотерапія зі сім'ями, у яких є діти із мовленнєвими розладами. Певні несприятливі обставини життєдіяльності можуть викликати у дітей у родині військовослужбовців деструктивні психологічні наслідки, що негативно відображається на їхньому психофізіологічному стані та на сімейній ситуації загалом. В літературі наводиться типовий симптомокомплекс зазначених наслідків.

Емоційні прояви: загострення страхів (особливо страху розлуки); тривожні стани; підвищена агресивність; плаксивість; схильність до бурхливого прояву емоцій; збіднення емоційних проявів тощо.

Поведінкові прояви: порушення сну, нічні кошмари; втрата апетиту; застрягання; регресивні форми поведінки; гіперактивність; пасивність; замкненість; посилене прагнення до контакту з дорослими; відмова від контакту; протестна активність тощо.

Когнітивні прояви: погіршення діяльності процесів пам'яті, мислення, уваги; збіднення мовлення; підвищена мовна активність тощо (Shul'zhenko, 2009).

Важливість вивчення і розвитку мовленнєвої активності дитини доводиться і багатьма вченими (М. К. Шеремет, С.Ю Конопляста, К.О. Островська, які розглядають її як компонент різних видів діяльності.

При розробці змісту ранньої допомоги з позицій сучасної спеціальної психології використовуються дані нейролінгвістичного вивчення дітей раннього віку з відхиленнями в розвитку на основі їхньої психоневрологічної симптоматики, визначених варіантів порушень мовленнєвого розвитку в залежності від психолого-педагогічної характеристики таких дітей (Sheremet, 2010).

Моторні порушення мовлення зазвичай включають діагнози: дизартрія або дитяча апраксія. Дизартрія – це порушення нервово-м'язового виконання, яке впливає на точність, швидкість, силу або стійкість мовного руху. Дизартрія виникає через ураження тракту кори головного мозку (Chenausky, 2019)

За даними анамнезу у дітей з мовленнєвими розладами в 50%–65% випадків відзначається вплив різних біологічних факторів, у пері та ранньому постнатальному періодах розвитку.

У наш час актуальним завданням логопедії є вивчення мовлення дітей раннього віку. Особливо важливими є питання діагностики порушень довербального розвитку, визначення критеріїв раннього прогнозу мовленнєвих порушень і розроблення прийомів і методів превентивної роботи із корекційної спрямованістю.

Критерії сформованості усного мовлення вбачаємо, як сформованість основних його структурних компонентів (фонетико-фонематичні, лексичні, граматичні, зв'язного мовлення та комунікативні уміння і навички).

Показники за кожним критерієм сформованості усного мовлення подаємо у вигляді наступної описової характеристики:

1. Показники фонетико-фонематичної складової: правильне звуковимовляння, розвиненість фонематичного слуху, сформованість фонематичних уявлень, уміння та навички фонематичного аналізу і синтезу.

2. Показники лексичної складової: достатній словниковий запас, розуміння семантики слів і вживан-

ня їх у правильному семантичному значенні.

3. Показники граматичної складової: вживання слів у правильній граматичній формі (морфологічна правильність, володіння словозміною та словотворенням), правильна граматична та синтаксична будови мови, наявність складних речень у мовленні.

4. Показники умінь і навичок зв'язного мовлення: розуміння звертання у процесі мовлення, вміння будувати діалог, брати активну участь у розмові; вміння переказувати текст, складати розповіді творчого характеру.

5. Показники комунікативних умінь та навичок: вміння підтримувати розмову, спілкуватися на різних темах, культура мовленнєвої поведінки, ініціативність спілкування (Sviders'ka, 2016).

Відсутність роботи, спрямованої на профілактику і корекцію недоліків довербального розвитку, порушень артикуляційного праксису і послідовних стадій довербального розвитку, може призвести до виникнення в дитини загального недорозвинення мовлення.

Методи превентивної роботи з дітьми із порушеннями мовлення обираються індивідуально, і це можуть бути нейропсихологічні вправи, вправи на розвиток уявлень, логопедичний, точковий масаж, вправи на розвиток організації мовлення. Дослідниками доведено, що корекційно-розвивальна робота з дітьми, які мають ознаки порушень артикуляційного праксису і недоліки довербального розвитку, повинна починатися з раннього віку. Спеціально розроблені напрями і прийоми корекції сприяють покращенню якості артикуляційних рухів та сприяє розвитку мовлення.

Методика мовленнєвої підготовки на основі пізнавальних завдань базується на застосуванні наступних спеціально-методичних принципів: онтогенетичного (індивідуального психічного розвитку), етіопатогенетичного (урахування причин і механізмів порушення), систематичності, комплексності, діяльнісного (врахування провідної діяльності відповідно віку), диференційованого підходу, поетапності, використання обхідного шляху, врахування особистісних особливостей, структурно-динамічного вивчення (спирається на уявлення про мовлення, як складну функціональну систему, структурні компоненти якої знаходяться у взаємодії). Ці положення є теоретичною основою як для

структурування всього корекційно-педагогічного процесу, так і для підбору та побудови локальних логопедичних технологій та методик (Sheremet, 2010).

Результати проведеного дослідження за методикою «Профіль соціального розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями» показали, що в цілому діти дошкільного віку з дизартрією показують невисоку зацікавленість в емоційно-особистісному типі спілкування з дорослими та однолітками, що дозволяє зробити висновок про недостатню сформованість соціальних і комунікативних якостей (Ostrov's'ka, Saiko, Ostrov's'kyj, 2020).

Із концепцій проблемного навчання, що існують та використовуються на сьогодні для обґрунтування мовленнєвої, розвивально-пізнавальної роботи з дітьми, педагогічно найбільш виправданими є ті, що орієнтовані на процес онтогенезу та розглядають його в контексті впливу великої кількості різноманітних внутрішніх (конституційно-генетичних, сомато-органічних, особистісних та ін.) і зовнішніх (мікро та макросоціальних, культурологічних, екологічних та ін.) факторів, тобто системно.

Перша з концепцій проблемного навчання – це система поглядів Дж. Дьюї або навчання через дії. Автор запропонував організовувати процес навчання на основі потреб, інтересів і здібностей дитини, метою якого мав бути розвиток загальних і розумових здібностей, різноманітних умінь дітей; головною проблемою навчально-виховного процесу є активізація дітей та отримання ними навчальної інформації відбувається в процесі самостійного, природнього та спонтанного навчання (діяльності).

Концепція Дж. Брунера характеризує навчання через дослідження. В основі даної системи поглядів є ідея структурування навчального матеріалу та визнання першочергової ролі інтуїтивного мислення в процесі засвоєння нового навчального матеріалу (Bruner, 2001).

У рамках концепції І. Лернера, в якості основної мети застосування пізнавальних лінгвістичних завдань проблемного характеру розглядаються позитивні особистісні зміни у вигляді розвитку розумових здібностей старших дошкільників як суб'єктів навчання; формування у них інтересу до навчання, вироблення мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; про-

будження їхніх творчих нахилів, виховання самостійності, активності та креативності, формування їх всебічно розвинутої особистості, яка спроможною вирішувати майбутні професійні та життєві проблеми. Отже, основними принципами методики мовленнєвої підготовки виступили такі принципи проблемного навчання, як (Lerner, 1994)

1. Принцип проблемності: його специфіка полягає в сприянні для вирішення протиріч між наявним і необхідним рівнем навченості, вихованості, розвитку дитини, між актуальним рівнем розвитку інтелектуальної, мотиваційної та інших сфер дитини та рівнем найближчого її розвитку.

Застосувати закономірності розвитку і вирішити наявні протиріччя педагогу допомагають вимоги до принципу проблемності: виявлення та врахування рівнів розвитку інтелектуальної сфери дитини; спрямування навчально-виховного процесу на розвиток дитячих творчих здібностей, пізнавальних умінь та інших складових інтелектуальної сфери; створення проблемних завдань, їх вирішення здійснювати з урахуванням реальних навчальних можливостей дитини; структурування взаємодії педагога з дітьми у відповідності з логікою проблемного навчання; систематичне здійснення аналізу результативності педагогічних впливів з розвитку інтелектуальної сфери.

Для реалізації процесу проблемного навчання необхідно втілити всі його основні етапи та дотриматися таких умов, як: надання допомоги дітям на всіх етапах навчально-виховного процесу; передбачення варіативності навчальних і інших проблем і способів їх вирішення; інформування дітей про суть пізнавальних дій, про репертуар розумових операцій; спонукання дітей до усвідомлення своїх дій на основі рефлексії.

2. Принцип мотивації. Цей принцип вимагає стимулювати внутрішні мотиви навчання: інтереси, потреби, прагнення до пізнання, захопленість процесом і результатами навчання. Принцип мотивації відповідає законам єдності пізнання та оціночної діяльності, активності суб'єкта в процесі відображення та зміни ним об'єкта. Мета діяльності педагога, що спрямовується даними принципом, полягає в розвитку мотиваційної сфери, у формуванні у дошкільників системи фундаментальних потреб і пов'язаних з ними мотивацій – інте-

лектуальної потреби, потреби пізнання, досягнень, пізнавального спілкування, потреби навчання та праці.

Закономірності процесу навчання, що відображаються принципом мотивації: джерелом активності людини є її потреби; у діяльності завжди є її мотиваційне ядро: існує єдність діяльності та мотивації; поведінка та діяльність людини збуджується, спрямовується та регулюється мотивацією; формування мотиваційної сфери дошкільника та функціонування мотиваційної сторони процесу навчання здійснюється досить ефективно, якщо взаємодія педагога та дошкільника будується відповідно до мотиваційної основи навчальної діяльності.

Отже, загальнопедагогічні, спеціальнопедагогічні принципи, що містять у собі концептуальні принципи проблемності, індивідуалізації та диференціації розвивального навчання, тісно переплітаються між собою, доповнюють один одного, та можуть бути запорукою ефективної побудови процесу мовленнєвої підготовки старших дошкільників із ЗНМ. Оскільки, дана методика мовленнєвої підготовки передбачає поєднання традиційних методів логопедичної корекції та інноваційних прийомів подолання порушень усного мовлення за допомогою пізнавальних завдань. Тому виникає необхідність схарактеризувати обидві складові методичного інструментарію (традиційні та інноваційні методи роботи) методики мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ.

Результати дослідження. У психологічному дослідженні брали участь діти переселенців молодшого шкільного віку, і були використані такі методи дослідження, як: логопедична карта, методика вивчення уваги «Коректурна проба», методика діагностики цілісності сприймання Р.С. Немова, методика вивчення тривожності Дж. Тейлора, методика вивчення самооцінки Д. Рубінштейна. Згідно із результатами якісного аналізу встановлено, що у 43,4% дітей переважають логопедичні проблеми – логоневроз, у 35,7% дизартрія, а в 20,9% проблеми фонації. Див. Рис. 1.

Згідно із результатами методики «Коректурна проба» встановлено, що у 36,4% високий рівень обсягу уваги, у 39,5% середній рівень обсягу уваги, а в 24,1% низький рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те,

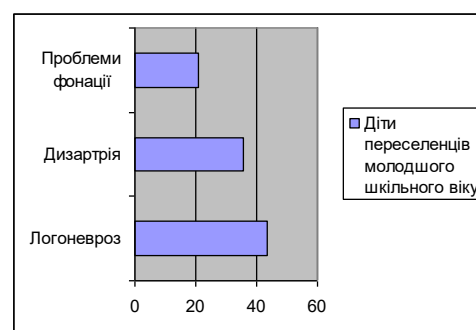

Рис. 1. Результати якісного аналізу

що у дітей переважає середній рівень уваги. Див. Рис. 2.

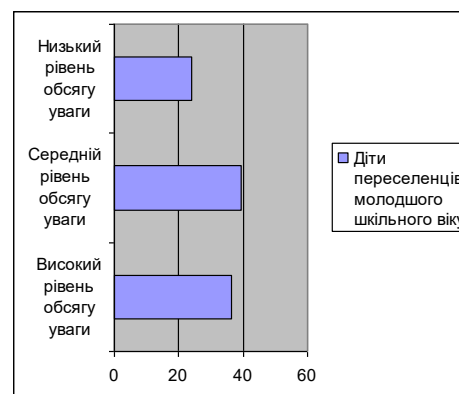

Рис. 2. Результати за методикою «Коректурна проба» серед дітей переселенців

Згідно із результатами методики діагностики цілісності сприймання Р.С. Немова встановлено, що у 33,9% високий рівень сприймання, у 28,6% середній рівень сприймання, а в 37,5% низький рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що у дітей переважає низький рівень сприймання. Див. Рис. 3.

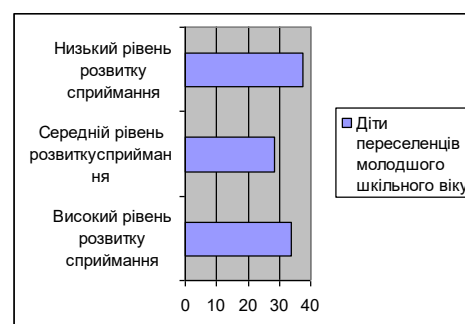

Рис. 3. Результати за методикою діагностики цілісності сприймання Р.С. Немова серед дітей переселенців

Згідно із результатами методики вивчення тривожності Дж. Тейлора встановлено, що у 40,8% високий рівень тривожності, у 37,4% середній рівень сприймання, а в 21,8% низький рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що у дітей переважає високий рівень тривожності. Див. Рис. 4.

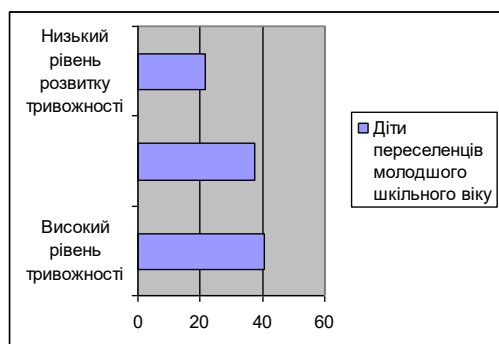

Рис. 3. Результати за методикою тривожності Дж. Тейлора серед дітей переселенців

Згідно із результатами методики вивчення самооцінки Д. Рубінштейна встановлено, що у 29,4% дітей встановлено високий рівень самооцінки, у 42,6% середній рівень самооцінки, а в 28% низький рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що у дітей переважає середній рівень самооцінки. Див. Рис. 4.

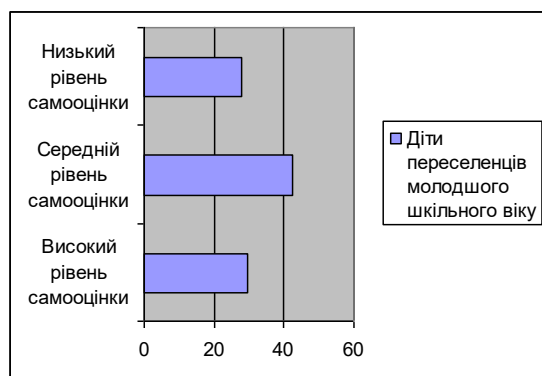

Рис. 4. Результати за методикою вивчення самооцінки Д. Рубінштейна серед дітей переселенців

Для попередження та подолання порушень мовлення у дітей фахівці працюють за такими напрямком: розвиток зорово-просторових уявлень, стійкості уваги, самоконтролю, проводиться робота на фонетичному, лексико-граматичному рівні, розвиток зв'язного мовлення, терапія емоційних станів.

Під ресурсами розуміються внутрішні і зовнішні змінні,

що сприяють психологічній стійкості в стресогенних ситуаціях; це емоційні, мотиваційно-вольові, когнітивні і поведінкові конструкти, які використовуються під час адаптації до стресових ситуацій. Ресурси особистості це інструменти, які використовуються для трансформації взаємодії зі стресовим чинником. Результати застосування терапевтичних методів.

Методи психотерапевтичного впливу: застосування психоедукації, аутогенне тренування (вправи на дихання). Метою цих вправ є збільшення обсягу, сили, глибини видиху і нормалізація дихання. Застосовують також елементи травматерапії (метод опрацювання емоцій, повернення у стан «Тут і тепер», концепт-інтегративних методик (пошук місця сили, зосередженість на ресурси, малюнок ресурсів). Були застосовані такі вправи із психологічного тренінгу: вправи на заземлення (зниження тривоги), опрацювання емоцій (малюнок емоцій), пошук місця сили, джерела підтримки, вправи на релаксацію (застосування психогімнастики), елементи музикотерапії. Після проведених корекційних заходів було діагностовано такі зміни – згідно із результатами методики «Коректурна проба» встановлено, що у 41,5% високий рівень обсягу уваги, у 38,9% середній рівень обсягу уваги, а в 19,6% низький рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що у дітей після проведення психокорекційної роботи підвищився рівень уваги. Також згідно із результатами методики діагностики цілісності сприймання Р.С. Немова встановлено, що у 43,9% дітей спостерігається високий рівень сприймання, у 35,4% середній рівень сприймання, а в 20,7% низький рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що у дітей підвищився рівень сприймання. Згідно із результатами методики вивчення тривожності Дж. Тейлора встановлено, що у 22,3% високий рівень тривожності, у 30,4% середній рівень сприймання, а в 47,3% низький рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що у дітей знизився рівень тривожності. Також згідно із результатами методики вивчення самооцінки Д. Рубінштейна встановлено, що у 39,4% дітей встановлено високий рівень самооцінки, у 33,9% середній рівень самооцінки, а в 26,7% низький рівень прояву цієї ознаки. Це свідчить про те, що у дітей підвищився рівень самооцінки. Див. Рис. 5.

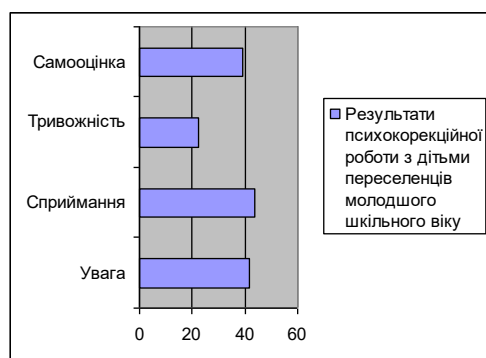

Рис. 5. Результати психокорекційної роботи з дітьми переселенців

Згідно із результатом кореляційного аналізу встановлено, що ефективність корекційно-педагогічного впливу забезпечується реалізацією індивідуальних програм спеціального навчання із розвитку мовлення та використання індивідуального підходу спрямованого на розроблення психолого-педагогічних умов корекції, пошук ресурсів та здібностей дитини. Див. Рис. 6.

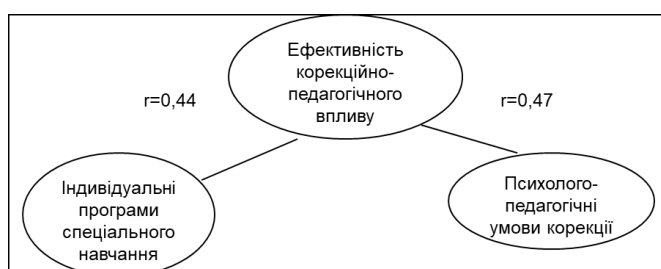

Рис. 6. Кореляційний взаємозв'язок ефективності корекційно-педагогічного впливу індивідуальних програм спеціального навчання та розробленням психолого-педагогічних умов корекції

Висновки. Можна зробити висновки про те, що стресові фактори, які переживають діти у зв'язку із ситуацією війни, відсутність роботи, спрямованої на профілактику і корекцію недоліків довербального розвитку, порушень артикуляційного праксису і послідовних стадій довербального розвитку, може призвести до виникнення в дитини загального недорозвинення мовлення. Методи превентивної роботи з дітьми із порушеннями мовлення обираються індивідуально, і це можуть бути нейропсихологічні вправи, вправи на розвиток уявлень, логопедичний, точковий масаж, вправи на розвиток організації мовлення. Дослідниками доведено, що корекційно-розвивальна робота з дітьми, які мають

ознаки порушень артикуляційного праксису і недоліки довербального розвитку, повинна починатися з раннього віку. Спеціально розроблені напрями і прийоми корекції сприяють покращенню якості артикуляційних рухів та сприяє розвитку мовлення. Методика мовленнєвої підготовки на основі пізнавальних завдань базується на застосуванні наступних спеціально-методичних принципів: онтогенетичного (індивідуального психічного розвитку), етіопатогенетичного (врахування причин і механізмів порушення), систематичності, комплексності, діяльнісного (врахування провідної діяльності відповідно віку), диференційованого підходу, поетапності, використання обхідного шляху, врахування особистісних особливостей, структурно-динамічного вивчення (спирається на уявлення про мовлення, як складну функціональну систему, структурні компоненти якої знаходяться у взаємодії). Після проведених корекційних заходів було діагностовано такі зміни – підвищився рівень уваги, сприймання, знизився рівень тривожності, підвищився рівень самооцінки.

References :

- Bazyma, N.V., Moroz, O.V. (2013) Osoblyvosti neverbal'noyi ta verbal'noyi komunikaciyi u ditej z autyzmom [Features of nonverbal and verbal communication in children with autism], Logopediya (pp. 3-8). [in Ukrainian].
- Bruner D. (2001) Torzhestvo riznomanittia: Piazhe i Vyhotskyi [The celebration of diversity: Piaget and Vygotsky]. Pytannia psykholohii (pp. 3–13). [in Ukrainian].
- Chenausky, K., Brignell, A., Morgan, A., Tager-Flusberg, H. (2019) Motor speech impairment predicts expressive language in minimally verbal, but not low verbal, individuals with autism spectrum disorder. Autism & Developmental Language Impairment (pp.346-354) [in Ukrainian].
- Zajchenko, G.D. (2013) Formuvannya komunikatyvnyx navychok u ditej z rozladamy autychnogo spektra shlyaxom vykorystannya igrovix pryjomiv [Formation of communication skills in children with autism spectrum disorders through the use of game techniques], Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shlyaxy rozbudovy (pp. 122-131). [in Ukrainian].
- Lerner I.Ia. (1994) Problemne navchannia [Problem-based learning]. – M: Znannia [in Ukrainian].

Nurieva, L. G. (2003) Razvitie rechi u autichnyih detey [Speech development in autistic children]. – Moscow: Terevintf [in Russian].

Ostrovskaya, K. O., Rybak, Yu. V., Mel'nyk, U. R., Guk, Ye. V., Zaplatyn's'ka, A. B., & Fert, O. G. (2009) Social'nyj suprovod ditej z avtyzmom pid chas navchannya [Social support for children with autism during training]. - L'viv: Triada plyus [in Ukrainian].

Ostrovskaya, K. O., Saiko Kh. Ja., Ostrovskiy I.P. (2020) Osoblyvosti komunikativnoi kompetentnosti ditej z avtyzmom ta iz dyzartriieiu [Peculiarities of communicative competence of children with autism and dysarthria] Naukovyj chasopys Institutu Psychologiae imeni H.S. Kostyuk (pp. 18-25). [in Ukrainian].

Sviders'ka, M.M. (2016) Rozvytok impresyvnogo movlennya pry normal'nomu ontogenezi ta rozladax spektru avtyzmu [Development of impressive speech in normal ontogenesis and autism spectrum disorders]. Naukovyj chasopys Nacional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova (pp. 120-124). [in Ukrainian].

Tarasun, V.V. (2018) Autologiya: teoriya i praktyka: pidruchnyk [Autology: theory and practice: a textbook]. - Kyiv: VADEKS [in Ukrainian].

Sheremet, M.K., Kondukova, S.V. (2010) Osoblyvosti movlennyevo go rozvytku ditej z RDA [Features of speech development of children with RDA]. Zbirnyk naukovykh pracz' Kam'yanecz'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni I. Ogiyenka : Seriya: social'no-pedagogichna. Kam'yanecz'-Podil's'kyj (pp. 462 -467). [in Ukrainian].

Shul'zhenko, D.I. (2009) Osnovy psixologichnoyi korekciyi avtystychnykh porushen' u ditej [Fundamentals of psychological correction of autistic disorders in children]. - Kyiv::Slovo [in Ukrainian].

Kateryna Ostrovskaya

Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Special Education and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)

Khrystyna Saiko

Associate Professor of the Department of Special Education and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv (Ukraine)

THE SYSTEM OF SPEECH THERAPY FOR DEVELOPMENT AND STABILIZATION OF EMOTIONAL STATES IN CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS: A FOCUS ON MIGRANT FAMILIES

ABSTRACT

This article addresses the importance of implementing a comprehensive system of speech therapy interventions to support the development and stabilization of emotional states in children with speech disorders, particularly in the context of migrant families. The unique psychological needs of children from immigrant backgrounds with speech disorders are discussed, emphasizing the significance of psychological support provided to both the children and their families. This support encompasses psychological counseling, psychotherapeutic assistance, and speech therapy interventions.

Within the framework of military psychological services, the implementation of various psychological techniques aimed at addressing speech therapy challenges in children holds significant importance, alongside organizational and legal aspects. Modern practical psychotherapy encompasses diverse directions and profiles, among which family psychotherapy, specifically systemic family psychotherapy, occupies a prominent position. In the context of children with speech disorders, this type of psychotherapy becomes particularly relevant, focusing on the whole family system.

Professionals working with children aim to prevent and overcome speech disorders through various approaches. These include the development of visual-spatial concepts, attention stability, self-control, phonetic and lexical-grammatical exercises, promoting coherent speech, and addressing therapy of emotional states.

Resources, encompassing internal and external variables, play a crucial role in maintaining psychological stability during stressful situations. These resources involve

emotional, motivational-volitional, cognitive, and behavioral constructs that aid in adaptation. Psychotherapeutic techniques employed include psychoeducation, autogenic training (breathing exercises), trauma therapy elements (emotion processing, returning to the present moment), and concept-integrative methods (identifying strengths, focusing on resources, utilizing visualization techniques). Additional exercises such as grounding exercises, emotion exploration (utilizing emotion images), identifying sources of strength and support, relaxation exercises (such as psychogymnastics), and elements of music therapy are incorporated into psychological training.

Keywords: migrant families, resources, psychological and pedagogical support, counseling, psychotherapy, relaxation, music therapy, speech disorders, speech therapy correction.

How to cite (як цитувати):

Ostrovskaya, K., & Saiko, K. (2023). THE SYSTEM OF SPEECH THERAPY FOR DEVELOPMENT AND STABILIZATION OF EMOTIONAL STATES IN CHILDREN WITH SPEECH DISORDERS: A FOCUS ON MIGRANT FAMILIES. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 9(2), 24–32. [in Ukrainian]

Retrieved from <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1550>

Дата отримання статті: 02.01.2023

Дата рекомендації до друку: 15.02.2023

Дата оприлюднення: 28.02.2023

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРЕНЕВРОТИЧНИМИ СИМПТОМАМИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Фисина Надія¹

¹Аспірант Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, психолог, СЗШ №201, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9095-4080>

UDC: 159.923.2

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу дослідження особливостей психокорекції дошкільників з преневротичними симптомами. Представлено арт терапію як один із ефективних методів корекції преневротичних симптомів. Розглянуто та проаналізовано практичні аспекти використання психотерапевтичного впливу арт-терапії на дітей дошкільного віку. Виокремлено основні напрямки сучасної арт-терапії: ізотерапія – лікувальний вплив засобами образотворчого мистецтва; казкотерапія – вплив за допомогою казок; музикотерапія – вплив через музику, хореографічні рухи, вправи; ігрова терапія – різні види організованої ігрової діяльності тощо.

Констатовано, що арт терапія виступає методом розкриття переживань дитини, звільнення її від негативних емоційних станів, який допомагає дитині виявити власні внутрішні неусвідомлені переживання та позбавитися від їх деструктивного впливу, за допомогою природного для неї стану гри та творчості.

Ключові слова: психокорекція дошкільників, діти з преневротичними симптомами, арт терапія, невротичний конфлікт, невротичний розвиток, потреби, інтереси.

Визначення проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах військового сьогодення в Україні однією з найбільш вразливих категорій в соціально-психологічному аспекті є діти дошкільного віку. Вони потребують постійної уваги та підтримки як від батьків так і відповідних фахівців, дотичних до них: вихователів, психологів, за потреби лікарів, психотерапевтів тощо.

Війна – це найбільш сильний фруструючий період, і він стимулює розвиток великої кількості проблем, зокрема, преневротичних симптомів з подальшим переходом у невротичні розлади.

Наразі відзначається висока частота проявів порушення психічного здоров'я дітей, як нервово-психічні розлади, підвищена тривожність, страх, невпевненість у собі, надмірна вразливість тощо.

При тривалому перебігу невротичних реакцій у

дітей дошкільного віку, не вирішеності психотравмуючих ситуацій, особливо під час війни, може відбутися невротичний розвиток особистості. Він характеризується тривалістю, низькою діагностованістю, полісиндромністю психічних розладів, «відривом» від первісного психотравмуючого впливу, формуванням порушень, які наближаються до психопатичного. (Dmyshko, 2014).

Незадоволеність базових потреб, перш за все, потреби у безпеці через війну, викликає афективні переживання, які надалі провокують симптоми преневрозів і подальшого невротичного розладу. Тому питання дослідження і психокорекції преневротичних симптомів у дітей дошкільного віку є досить актуальним. (Hoian, Palii, 2010)

Психологічна корекція виступає основним напрямом роботи з дітьми з преневротичними тенденціями. Психокорекцією називають особливу форму психо-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Nadiy Fisina

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

логічного впливу, яка має на меті створення найбільш сприятливих умов у аспекті оптимального психічного розвитку дитини, надання спеціальної психологічної допомоги (Sokolova, 2015).

Використання у психокорекції преневрозів, таких методів, як арттерапія, ігротерапія, навчання дітей копінг-стратегіям: дихання і тілесні вправи, є досить важливими та потребують включення у психокорекційну роботу психологів дитячих закладів. Адже від стану психічного здоров'я залежить особистісний розвиток дітей та їхнє психологічне благополуччя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-методологічний аналіз вказує на актуальність обґрунтування принципів психокорекційної роботи з дітьми дошкільного віку, форм індивідуальної і групової роботи з подолання преневротичних розладів у дошкільників.

Одними із перших дослідників преневрозів, що ґрунтуються на конфлікті бажань дитини і зовнішніх вимог світу, були А. Фройд, М. Кляйн, Д. Віннікот.

Значний вплив на розвиток вчення про психокорекцію преневротичних станів дошкільників зробили Н. Карпенко, Л. Терещенко, О. Дмишко, Л. Бобро, О. Кононко, О. Касумова, О. Вагомий внесок у розвиток арт терапії та використання її у психокорекції дітей дошкільного віку здійснили Р. Ткач, В.Назаревич О., Вознесенська, Протополова Н., Овчаренко Н., Чуб Н., Локарева Г., Гридковець Л., Арнетт, М., Брук К. А., Шмідт Л. А., Дабковська, М, Креншоу, Д.

Формулюванням принципів стратегії психологічної корекції займалися О. Захаров, Л. Виготський, Д. Ельконін. Серед сучасних дослідників дану проблему вивчали Л. Терещенко, О. Дмишко та інші.

Мета статті полягає у представленні теоретико-методологічного аналізу особливостей психокорекції, зокрема, арт терапії, дошкільників з преневротичними симптомами в період війни.

Методи і прийоми. Для задоволення дослідницьких завдань було застосовано методи теоретичної спрямованості: теоретико-методологічний міждисциплінарний аналіз наукової літератури з метою визначення стану розробленості проблеми; теоретичний аналіз складових досліджуваної системи. Також нами було використано системний аналіз онтогенетичних, хроно-

логічних, структурно-динамічних, каузуальних закономірностей розвитку та формування методів психокорекції у дітей з преневротичними станами. Одночасно були застосовані методи: абстрагування, аналізу і синтезу.

Дослідження основного матеріалу з повним обґрунтуванням наукових результатів.

У розвитку дитини важливим є не тільки інтелектуальність, але й емоційна складова особистості. Якщо розвиток дигармонійний, в соціальній сфері дитина не досягає успіху або, навіть, регресує у досягнутих навичках.

Формуванням основних принципів психокорекційної роботи займалися такі вчені, як Б. Ананьєв, А. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов та інші.

Виходячи з них можна зробити висновок, що особистість – це цісна психологічна структура, на формування якої впливає засвоєння суспільних форм свідомості і поведінки. Формування особистості, її психологічний розвиток відбувається, більшою мірою, у спілкуванні з дорослими і в тій діяльності, яка стає провідною на певному етапі розвитку. У дошкільному та молодшому шкільному віці такою діяльністю виступає гра. Правильно організовані і продумані умови активізують діяльність до розвитку і корекції тих порушень, які не відповідають нормі, в тому числі і корекції страху і тривожності.

Найдоступнішими видами психокорекційної роботи з дітьми дошкільного віку є поведінкові, емоційні й когнітивні методи. Саме вони полегшують розв'язання конфліктів і знімають напруження на підсвідомому рівні (Yatsyna, 2022).

Поведінковий метод психокорекції має основною метою навчити дітей конструктивним формам поведінки. Для цього важливо у тандемі «дитина-психолог» відпрацювати моделі емоційного реагування і адекватної поведінки в напружених ситуаціях. В реалізації цих завдань допоможуть різні види ігор - рольові, релаксаційні, рухливі, спортивні, театралізовані. Ігри здебільшого застосовують для розвитку психомоторних функцій і регулювання поведінки в колективі; спеціальні вправи на відтворення моделі бажаної поведінки та психогімнастичні (Yatsyna, 2022).

Емоційні методи психокорекції включають різні види арт терапії: малювання, музикотерапія і т.д. Це дозволяє відображати в свідомості дітей навколишню дійсність, моделювати її, виражати своє відношення до неї (Yatsyna, 2022). Саме це й зумовлює можливість використовувати цей вид образотворчого мистецтва з корекційною метою.

Для ліпшої корекції емоційних проявів і розвитку емоційної сфери дітей з преневротичними тенденціями варто використовувати такі прийоми:

- настроювання на певний емоційний стан;
- переінтерпретація симптомів тривожності;
- переорієнтація з досягнення результатів на спосіб виконання завдання;
- переформулювання завдання — зосереджувати увагу на актуальному моменті, а не на оцінюванні власних досягнень;
- актуалізація потреби в досягненні успіху;
- психогімнастика як релаксацийний метод впливу на психічний стан дітей для стримування ворожих, агресивних проявів (Yatsyna, 2022).

Однак, особливостям психокорекції дошкільників з преневротичними симптомами у військовий час приділено недостатньо уваги.

Дошкільники є тією категорією дітей, яка найбільш вразлива до розвитку преневротичних симптомів і подальших невротичних розладів. А. Захаров зазначає, що преневротичні і невротичні стани є найбільш розповсюдженою нервово-психічною патологією. У нервово-афективній формі вони, перш за все відображають проблеми людських відносин, взаєморозуміння, пошуку свого «Я», визнання і любові.

Окремої уваги заслуговують соціально-психологічні фактори: єдина дитина в сім'ї чи емоційна ізоляція одного з дітей, якщо їх декілька, одностороннє домінування одного з дорослих, інверсія традиційних сімейних ролей тощо (Dombrovska, 2019).

А. Співаковська вказує, що преневротичні стани, такі як підвищена тривожність, страхи, порушення взаємин, дисгармонія сімейного виховання, займають значне місце патогенному впливі на дошкільників (Pakhomova, Konovalova, 2015).

Психологічна корекція виступає основним напрямом роботи з дітьми з преневротичними тенденці-

ми. Психокорекцією називають особливу форму психологічного впливу, яка має на меті створення найбільш сприятливих умов у аспекті оптимального психічного розвитку дитини, надання спеціальної психологічної допомоги (Sokolova, 2015).

О. Захаров пояснює психокорекцію, як зміну несприятливих тенденцій особистісного розвитку. (Sokolova, 2015). В. Столін вважає, що психокорекція має враховувати такі психологічні моменти:

- психологічний вплив, заснований на природі людського спілкування
- психічні процеси і стани, на які спрямовано психологічний вплив;
- психологічна детермінованість, що призводить до виникнення немедичних симптомів, зокрема порушення соціальної поведінки, взаємин, розвитку особистості тощо.

Д. Ельконін вказував на дві форми психокорекційної роботи:

- симптоматична — спрямована безпосередньо на усунення симптомів відхилення у розвитку;
- каузальна — спрямована на ліквідацію причин і джерел відхилень розвитку (Sokolova, 2015).

Найдоступнішими видами психокорекційної роботи з дітьми дошкільного віку є поведінкові, емоційні й когнітивні методи. Саме вони полегшують розв'язання конфліктів і знімають напруження на підсвідомому рівні (Yatsyna, 2022).

Поведінковий метод психокорекції має основною метою навчити дітей конструктивним формам поведінки. Для цього важливо у тандемі «дитина-психолог» відпрацювати моделі емоційного реагування і адекватної поведінки в напружених ситуаціях. В реалізації цих завдань допоможуть різні види ігор - рольові, релаксацийні, рухливі, спортивні, театралізовані. Ігри здебільшого застосовують для розвитку психомоторних функцій і регулювання поведінки в колективі; спеціальні вправи на відтворення моделі бажаної поведінки та психогімнастичні (Yatsyna, 2022).

Емоційні методи психокорекції включають різні види арт терапії: малювання, музикотерапія і т. д. Це дозволяє відображати в свідомості дітей навколишню дійсність, моделювати її, виражати своє відношення до неї (Yatsyna, 2022). Саме це й зумовлює можливість

використовувати цей вид образотворчого мистецтва з корекційною метою.

Для ліпшої корекції емоційних проявів і розвитку емоційної сфери дітей з преневротичними тенденціями варто використовувати такі прийоми:

- настроювання на певний емоційний стан;
- переінтерпретація симптомів тривожності;
- переорієнтація з досягнення результатів на спосіб виконання завдання;
- переформулювання завдання — зосереджувати увагу на актуальному моменті, а не на оцінюванні власних досягнень;
- актуалізація потреби в досягненні успіху;
- психогімнастика як релаксаційний метод впливу на психічний стан дітей для стримування ворожих, агресивних проявів (Yatsyna, 2022).

Психокорекційна робота з дошкільниками має свою специфіку і базується на наступних принципах:

Принцип системного розвитку психічної діяльності. Він говорить про цілісність системи феноменів психічного розвитку.

Принцип корекції «згори вниз» за Л. Виготським, який тримає у фокусі уваги практичного психолога «найближчу зону розвитку» дитини. Він носить випереджальний характер і спрямований на своєчасне формування психологічних новоутворень.

Єдності діагностики і корекції. Полягає у взаємоумовленості діагностичної та корекційної роботи.

Єдність вікового та індивідуального розвитку.

Корекція в дії. Цей принцип розглядає корекційну роботу як цілісну осмислену діяльність дитини, яка органічно вписується в систему її повсякденного життя.

Принцип зворотного зв'язку має на меті усвідомлення дитиною себе в системі міжособистісних взаємин і оцінки власної рольової позиції.

Принцип контролюваності розвивального впливу. В проведенні корекційної роботи потрібен постійний моніторинг процесу.

Комплексності. Розвивальні, освітні, виховні і корекційні дії об'єднані і меті розвитку особистості.

Принцип «заміщуючого онтогенезу». Корекційна робота повинна розпочинатися з тієї «точки», з якої почалися відхилення від оптимальної програми розвит-

ку.

Процес психологічної корекції дошкільників включає в себе такі етапи:

Визначення цілей роботи згідно результатів психологічної діагностики

Прогнозування подальшого розвитку особистості за умов корекційного впливу і його відсутності

Розробка психологічної корекційної програми, позначається мета, напрямки психокорекції, орієнтована кількість занять, їх періодичність, тривалість занять; перераховуються прийоми та методи, які будуть використовуватися

Впровадження в роботу психокорекційної програми

Аналіз ефективності (Yatsyna, 2022).

Рушійною силою психічного розвитку дитини в корекційній роботі є діяльнісний підхід. Основним напрямом корекційної роботи слід вважати організацію відповідних видів діяльності дитини шляхом формування узагальнених способів орієнтації.

Аналіз теоретичних джерел показав, що психокорекція, виступає, як специфічна система впливів на особистість дитини, є досить широкоаспектною і потребує висококваліфікованого підбору методів під проблематку дошкільника, особливо у питанні корекції страху і тривоги, які входять у симптоматику преневротичних розладів.

Серед українських науковців у 2020 році дослідженням корекції страхів у дітей дошкільного віку засобами арттерапевтичного впливу займалася Бочаріна Н. Вона проводила дослідження страху у дітей дошкільного віку за методикою виявлення дитячих страхів «Страху в будиночках» А. Захарова та М. Панфілової та за проективною методикою «Кінестетичний малюнок родини» Р. Бенса, С. Кауфмана.

В результаті її досліджень емоційної сфери дитини і видів страхів, наявних у цій віковій групі, а також впливу типу батьківського ставлення на розвиток страхів у дітей, виявилось, що взаємини у сім'ї на пряму впливають тип емоційного розвитку – конструктивний або деструктивний. Кореляційний аналіз довів зв'язок між показниками емоційного розвитку (тривожність і наявні страхи) і рівнями батьківсько-дитячих стосунків.

Бочаріна встановила, що високий рівень батьківського вставлення 64, 1% визначається низким рівнем контролю, високою автономністю, намаганням привчити її до самостійності, побудувати довіру взаємопов'язаний зі сприятливою сімейною ситуацією з погляду дитини 64% дітей, низьким рівнем тривожності 44% дітей. Діти з низьким рівнем тривожності мають наступні страхи: смерть батьків, померти самому, темряви, страшних снів та казкових персонажів.

Середній рівень батьківського ставлення є поєднанням компонентів конструктивного та деструктивного типів ставлення, що показують прийняття дитини, але в «симбіотичному» варіанті стосунків, становлять 23,07 %, що взаємопов'язано та відповідає середньому рівню тривожності у дітей та становить 36%. Дітям з середнім рівнем тривожності властиві страхи смерті батьків, власної смерті, темряви, страшних снів, казкових персонажів, тварин, покарання, болі, пожежу та вогню.

Низький рівень батьківського ставлення визначається завищеним батьківським контролем, надмірною соціалізованістю. низький рівень батьківського ставлення, який становлять 12,8% батьків відповідає та взаємопов'язаний з високою тривожністю дітей 20 %, з відчуттям занепокоєння та тривожності у родині з погляду дитини 24%. Діти, що мають високий рівень тривожності, схильні до страху смерті батьків, чи власної смерті, різких звуків, тварин, покарання, казкових персонажів, темряви, страшних снів, пожежу та вогню, уколів та болю, страх одного з батьків.

Під час війни цінність такого дослідження полягає в тому, що при дотриманні високого або середнього рівня батьківського ставлення, у дітей буде швидше відбуватися стабілізація емоційного стану, самокорекція і вирівнювання емоційного фону. Для корекційного спеціаліста це дає можливість будувати цілісну, цілеспрямовану систему корекції і розвитку у триаді «дитина-батьки-спеціаліст», що гармонізує життєвий розвиток дитини (Bocharina, 2020).

Перевага корекції арт терапією полягає в тому, що вона не має вікових обмежень і в цьому є її особлива важливість і роль. Вона виступає ефективним способом допомоги, що бере за основу творчість, гру, чим ненав'язливо зцілює психіку, змінює світобачення,

впливає на розвиток емоційної сфери і емоційного інтелекту.

В основу арт терапії лягає творча діяльність, а саме її профілактичного і терапевтичного факторів. Вона орієнтується на активізацію внутрішніх ресурсів особистості, на природний прояв її емоцій, настрою, почуттів (Корутін, 2001).

В загальному вигляді арт терапію можна визначити, як взаємодію клієнта з мистецтвом в ключі терапевтичних відносин, позначити ці відносини у триаді – клієнт – терапевт – художній образ. Створення художнього образу неможливе без вільного самовираження, воно не приймає за ціль художню цінність. Художнє самовираження має обов'язково йти поряд з терапевтичними заходами, які спрямовані на підвищення якості життя клієнта, ефективності діяльності або позбавлення від небажаних проявів. Арт терапія має власну методологію, теоретичне обґрунтування механізмів і чинників позитивного впливу від образотворчого мистецтва.

На сьогоднішній день в даний час в арт терапії існують декілька напрямків: психодинамічний (аналітичний), екзистенційно-гуманістичний, сімейний системний підхід, гештальт-підхід, клінічна системна арт-терапія та іншими.

Арт терапія є придатною для людей з високим рівнем тривожності, дітей, яким скляно вебралізувати свої почуття, розуміння і вербалізацію причин тривожності, що підсилюють страх і пов'язані фізіологічні реакції. (Abbing, 2018). Важливим фактом є створення дистанції до тривожності та підвищення рівня заспокоєння. Сублімація енергії у творчий потенціал, «дистанціює» дитину від емоцій, когнітивно їх регулює. (Корутін, 2001; Abbing, 2018). Важливо і те, що арт терапія відрізняється своєю екологічністю і м'якістю, але не втрачає сили і глибини впливу. Арт терапія надає неконтрольованим почуттям перебарчуваності, де в процесі витвору мистецтва людина бере почуття «під контроль», врівноважує свої емоції. (Abbing, 2019).

Арт терапія дозволяє вирішити одну з важливих задач – вербалізацію проблем і переживань за допомогою символізму, безсловесної експресії, зокрема, образотворчої.

Одна з особливостей дитини є те, що діти живуть спонтанністю, мають невеликий досвід і тільки

вчаться обдумувати і гальмувати свою поведінку, вони менш здатні до рефлексії своїх почуттів і вчинків. Арт терапія дозволяє їх почуттям «звучати» в творчості, виносити внутрішній конфлікт у тривимірний простір і сприймати і аналізувати те, що раніше тільки відчувалося.

Щоб виразити свої почуття, арт терапія дає безліч інструментів – ліплення, малювання, конструювання з будь яких матеріалів. В образах дитина віднаходить свою індивідуальність, підвищує свою самооцінку, гармонізується з навколишнім світом.

Дитина може вирішувати свої проблеми через ліплення, рух, малюнок, гру. Дитина має простий шлях до успіху, за відсутності директивності вона вчиться любити процес діяльності, а не тільки кінцевий результат (Ноіан, Ралі, 2010).

Виділяють такі основні напрями арт терапії у подоланні страху:

Ізотерапія – це метод, який за допомогою малюнка допомагає виявити свої переживання, емоції, почуття, страхи. В цьому методі важливим є художній матеріал, кольори, розташування на аркуші, розміри та форми, якими користується дитина. Важливим є опис і характеристика малюнка. Ізотерапія вивільняє і позбавляє негативних почуттів. Найкраще працювати фарбами, адже пензлик дає можливість малювати мазками, регулювати ширину, натиск, насиченість. До малювання важливо додати бесіду, дати можливість дитині розказати про свій страх. Високу ефективність в роботі з дошкільниками є малювання пальцями і долонями. Це створює нестандартну ситуацію, де можна бруднитись, виражати деструктивні імпульси і дії у соціально прийнятній формі. Особливо корисною буде дана методика для дошкільників з жорсткими соціальними установками, з підвищеною тривожністю, з пренебротичними симптомами, оскільки ці діти потрапляють в «пастку» зрілої поведінки, стриманості, розумності думок. Для них «гра з брудом» є корекцією тривожності, соціальної пригніченості і страхів (Kernshtok-Redl, 2012). До ізотерапії може додатися робота з пластичними матеріалами, наприклад, з глиною. Глина, через кінесететику, через художній образ, дозволяє прокласти психотерапевтичний місток між свідомим і підсвідомим. Терапевтичний ефект при роботі з глиною створюється з особли-

вих характеристик глини як природно-го матеріалу, що водночас є пластичною та м'якою, жорсткою та твердою. Використання глини в арт-терапевтичних заходах передбачає безпосередню роботу руками і ґрунтується на сенсомоторному досвіді людини (Shychkova-Fabrytsy, 2015; Elbrekht, 2016).

Казкотерапія. Ефективно і м'яко занурює дитину у внутрішній світ і налагоджує контакт із зовнішнім. Вигадані, фантастичні речі дозволяють знищити страх, подолати перешкоди, віднайшовши внутрішній ресурс. Дитина сама стає творцем своєї історії, змінює свій страх і тривогу на позитивне і смішне. Окремою цінністю виділяється терапевтична казка. Її перевагою є індивідуальне написання для дитини, з урахуванням її проблем. Казку можна намалювати, зіграти якийсь епізод, щоб прожити почуття. Важливо проаналізувати мету, сюжет, долю головного героя, символіку та фінал казки. Казка дає можливість подивитися на себе збоку (Kutishenko, Stavyska, 2009)

Танцювальна терапія. Через рух допомагає виразити свої емоції, почуття, страхи, переживання, розрядити напругу, відновити через творчу гармонію. Особливо ця методика підходить для тих, хто важко вербалізує свої емоції. Танець дозволяє в особливій формі передати інформацію, знання, встановити контакт, визволити переживання. Ключовим є відновлення власного «Я». Танець постає мостом між свідомим і підсвідомим, розкриває замкнених людей. Головним завданням є зміна рухів клієнта, зміна настрою, емоцій і переживань.

Танцювальна терапія відкриває актуальний стан дитини, її настрій, дозволяє встановити контакт через повторення рухів, їх перебільшення, відчуття його в тілі, відкрити внутрішні емоції. Досить ефективним є використання реквізитів, які можна символізувати. Їх можна розтягувати, рвати, трясти, пригортати, обіймати. На різних рівнях можна відчутти страх чи інші емоції, серцебиття, незрозумілість власних думок, тривогу, біль у тих чи інших місцях.

Танець дозволяє на різних рівнях відчутти страх, серцебиття, незрозумілість власних думок, тривогу і т.д. Через це танцювальна терапія вчить рефлексії, спілкуватися з підсвідомим (Maksymova, Myliutyna, 2000).

Ігрова терапія – один з найефективніших методів корекції дошкільників. Через гру дитина отримує соціальний досвід, демонструє внутрішній світ, вчить долати труднощі, пізнавати світ (Dutkevych, 2012).

Українські дослідниці Тарапата І., Тимків Л., у 2019 році проводили дослідження, присвячене корекції і подоланням страху у дітей дошкільного віку арт терапією. Науковці взяли ізотерапію і драматерапію, в результаті чого змогли досягти наступного результату: у 60% дітей рівень тривожності знизився з високого до середнього, у 30% – з дуже високого до високого, у 10% – з середнього до низького (Tarapata, Tymkiv, 2019).

Особливою цінністю серед ігрових терапевтичних методів відзначився метод Хібукі-терапії, запроваджений доктором Шай Хен – Галем в 2006 році. Надалі ізраїльська психологиня Дафна Шарон-Максимов розробила авторську програму «Методика Хібукі-терапії в роботі з дитячою травмою». Даний метод дозволяє дитині перенести почуття, нереалізовані потреби, взяти на себе роль вихователя і опікувача Хібукі, переключаючись від застрягання у власних страхах і хвилюваннях.

Перевага цієї терапевтичної моделі полягає в тому, що психолог швидко отримує зворотний зв'язок. В ситуації нинішнього військового стану Хібукі якісно допомагає українським дітям упоратися з травмою війни. (Maksymov (Sharon), 2022).

Поза рамками арт терапії гра сама по собі виступає потужним корекційним методом, оскільки є провідним видом діяльності дошкільника. Особливо це стосується дітей з емоційними розладами.

У грі дитина звільняється від примушення, примушення, підпорядкування, страху і залежності від світу дорослих. Вона виступає місцем, де дитина може вільно безперешкодно самовиражатися, досліджувати і вивчати власні почуття. Гра звільняє дитину від емоційної напруги і фрустрації, що виникають в результаті проживання життєвих стосунків між дитиною і дорослим (Tereshchenko, 2018).

Д. Леві представив підхід ігрової терапії відрегування, центральним моментом якої виступає відтворення травматичного досвіду, від якого дитина у грі звільняється, знімає біль і напругу.

Ігрова кімната дозволяє реалізувати три форми

ігрової активності:

- звільнення агресивної поведінки
- звільнення відчуттів стандартизованих ситуацій
- звільнення відчуттів, що з'явилися внаслідок переживання специфічного стресового досвіду

Д. Тафти і Ф. Аллена в ігровій терапії приділяли основну увагу емоційним стосункам між психологом і дитиною. Вони є лікувальними, оскільки допомагають дитині ствердити своє «Я», відчувати себе цінним. Дитина відкриває свої внутрішні джерела і стає самоцінною, досягає саморозвитку. Даний підхід коректує порушення зростання «Я», тривожність, сумніви, невпевненість, ворожість до навколишнього світу (Landreth, 2012).

Завдяки встановленню позитивного емоційного контакту між дорослим і дитиною на ігровому занятті реалізується психокорекційний ефект, який витісняє негативні емоції, страхи, невпевненість, розширює здатність дітей до спілкування.

За роллю ігротерапевта можна виділити директивну і недирективну ігрову терапію. Директивна ігрова терапія припускає виконання ігротерапевтом функцій інтерпретації і трансляції дитині символічного значення дитячої гри, активну участь дорослого в грі дитини з метою актуалізації в символічній ігровій формі несвідомих пригнічених тенденцій і їх програвання у напрямку соціально прийнятних стандартів і норм. Дитині пропонується декілька можливих варіантів вирішення проблеми. В результаті гри відбувається усвідомлення дитиною себе і своїх конфліктів (Landreth, 2012).

Недирективна ігрова терапія спрямована на вільну гру як засіб самовираження дитини, що дозволяє одночасно успішно вирішити три важливих корекційних завдання: розширення репертуару самовираження дитини; досягнення емоційної стійкості і саморегуляції; корекція стосунків в системі «дитина – дорослий». На передній план виходять ідеї корекції особи дитини шляхом формування адекватної системи стосунків між дитиною і дорослим, дитиною і однолітком, системи конгруентної комунікації. Метою стає потреба допомогти дитині усвідомити саму себе, свою гідність і недоліки, труднощі і успіхи. Існують наступні принципи такої ігротерапії: дружні стосунки з дитиною; безумовне

прийняття дитини такою, якою вона є; відкритість і розкутість дитини; розуміння почуттів дитини; терапевт – дзеркало, в якому дитина бачить самого себе.

Основні функції соціальних працівників в недирективній ігровій терапії:

1) організація емпатійного спілкування, в якому соціальний працівник створює атмосферу ухвалення дитини, емоційне співпереживання йому і комунікація цього відношення дитині;

2) забезпечення переживання дитиною відчуття власної гідності і самоповаги;

3) встановлення обмежень в грі.

Дитина в процесі ігротерапії набуває важливого досвіду афектної сублімації в соціально прийнятних формах по символічних каналах. Таким чином, введення обмежень в гру дитини складає важливу умову досягнення кінцевого корекційного ефекту. У зв'язку з цим велика роль в ігротерапії належить техніці формулювання заборон і обмежень в грі (Landreth, 2012).

Ігротерапія через найпростіші методики долає проблеми страхів, тривожності, замкнутості, агресивності, некоммунікабельності.

Зокрема, групова робота успішно може проводитися з дітьми п'яти років для зняття напруги, страхів, агресивності, розвитку уваги, уваги, групової згуртованості (Landreth, 2012).

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень.

В результаті проведеного теоретико-методологічного дослідження особливостей психокорекції у дошкільників з преневротичними симптомами у військовий час можна встановлено, що психокорекція – це правильно організована система впливів, спрямована на зміну поведінки, емоційного самопочуття та інтелектуального розвитку дитини. найдоступнішими видами психокорекційної роботи з дітьми дошкільного віку є поведінкові, емоційні й когнітивні методи.

Особливе місце серед психокорекційних підходів займає всі види арт терапії. Зокрема, ізотерапія, лялькотерапія, музикотерапія, ігротерапія. Слід відмітити, що враховуючи індивідуальний темп проживання стресу і травми, арт терапія, наприклад, модель Хібукі, дозволяє м'яко, безпечно і поетапно досягнути відновлення психоемоційного стану, створює психотерапевтич-

ний ефект преневротичних станів. Арт терапія доцільна не у лише у процесі психокорекції негативних явищ, але й для розвитку психічного здоров'я дітей, рефлексії емоційного стану.

У перспективі подальших наукових розвідок здійснення підбору відповідного інструментарію для емпіричного дослідження виокремлення соціально-психологічних факторів, які впливають на невротизацію дошкільників.

References :

- Landreth, G. L. (2012). *Play Therapy. The Art of the Relationship* (3-tie vyd.). Location New York.
- Maksimov (Sharon), D. (2022). Transformation of mental trauma in children using the hibuki - therapy method. *Psychological journal*, 8 (3), (pp. 18-26). Retrieved from <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.3.2>
- Bocharina, N.O. (2020). «Korektsiia strakhiv u ditei doshkilnoho viku zasobamy artterapevtychnoho vplyvu» // *Psykhologo pedahohichna dopomoha osobystosti zasobamy artterapii: Monohrafiia / za red. T.A.Tkachuk, N.O. Bocharinoi / Pereiaslav: Dombrovska Ya.M. - (pp. 6–13). [in Ukrainian].*
- Hoian I.M., Palii A.A. (2020). *Psykhodiagnostychnyi, psykhokorektsiyni i rozvyvalno-vykhovnyi praktykum u dytiachomu sadku: navchalnyi posibnyk / Palii A. A. – Ivano-Frankivk: Symfoniia forte, 588 [in Ukrainian].*
- Dmyshko O. S. (2014). *Nevrotychni rozlady u ditei ta faktory yikh vynykennia [Neurotic disorders in children and factors of their occurrence.] Liudyna i suspilstvo: ekonomichnyi ta sotsiokulturnyi rozvytok. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* <https://social-science.uu.edu.ua/article/1288> Retrieved from <https://social-science.uu.edu.ua/article/1288> [in Ukrainian].
- Dombrovska, Ya. M. (2019). Korektsiia tryvozhnosti molodshykh shkoliariv zasobamy art-terapii [Correction of anxiety of younger schoolchildren by means of art therapy] *Innovatsiini art-terapevtychni tekhnolohii: zbirnyk statei I Vseukr. nauk. Internetkonf*, 165 [in Ukrainian].
- Dutkevych T. (2012). *Dytiacha psykhologhiia. Navch. posib. – K.: Tsentr uchbovoi literatury.*, 424 [in Ukrainian].
- Kernshtok-Redl, H. (2012). *Tsilushchi istorii dlia ditei: zaspokiiyvi, utishlyvi i pidbadorlyvi. Lviv : Svichado [in Ukrainian].*
- Kutishenko, V., & Stavitska, S. (2009). *Psykhologhiia rozvytku ta vikova psykhologhiia: praktykum. K: Karavela [in Ukrainian].*
- Mahur, L., Kharenko, S., Avramenko, S., & Yevtushenko I. (2009). *Tant-siuvaino-psykhologichnyi treninh. Psykhologichnyi instrumentarii. K: Marych [in Ukrainian].*

- Maksymova, N., & Myliutyna, E. (2000). *Kurs lektysi po detskoi patopsykholohyy: Uchebn. posobyе*. K: Fenyks [in Ukrainian].
- Pakhomova, N., & Konovalova, M. (2015). *Spetsialna psykholohiia*. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Sokolova, H. (2015). *Psykhekorektsiia emotsiinykh porushen u ditei z osoblyvymy potrebamy zasobamy ihtoerapii*. NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Tarapata, I., & Tymkiv, S. (2019). Retrieved from <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-27> [in Ukrainian].
- Tereshchenko, L. (2018). *Psykholohichni osoblyvosti korektsii nevrotichnykh rozladiv doshkilnyka* [Psychological features of correction of neurotic disorders of preschoolers]. *Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy.*, 10, 98, [in Ukrainian].
- Yatsyna, O. (2022). *Vplyv viiny na psykhykhe zdorovia: oznaky travmatyzatsii psykhyky ditei ta pidlitkiv* [The impact of war on mental health: signs of mental traumatization of children and adolescents]. (pp. 554–568). *Naukovi perspektyvy* 7, K: KNP «Klinichna likarnia No15 Podilskoho raionu» [in Ukrainian].

Fisina Nadiy

Graduate student of the G. S. Kostyuk Institute of Psychology National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

PSYCHOCORRECTION IN PRESCHOOL CHILDREN WITH PRENEUROTIC SYMPTOMS DURING TIMES OF WAR: A COMPREHENSIVE ANALYSIS

ABSTRACT

This scientific abstract explores the features of psychocorrection in preschool children exhibiting preneurotic symptoms in the context of war. By analyzing modern scientific trends and research conducted during times of acute stress and distress caused by war in Ukraine, the practical aspects of psychological and corrective work with preschool-aged children are considered and analyzed.

Due to the ongoing war, both adults and children face daily life-and-death situations, which disrupt their psychological balance and subject them to cruel uncertainty. As a result, the psychological well-being of children is deeply affected, leading to a high incidence of neurotic states, including neuropsychological disorders, heightened anxiety, fear, lack of confidence, and excessive vulnerability, among others.

It is observed that the emergence of neuroses in such situations is often preceded by preneurotic states,

which later develop into neurotic reactions and disorders. Psychological correction is identified as a primary approach in working with children exhibiting preneurotic tendencies. Psychological correction refers to a form of psychological intervention aimed at creating optimal conditions for the child's psychological development and providing specialized psychological support.

The abstract emphasizes that the most accessible types of psychological and corrective work with preschool children are behavioral, emotional, and cognitive methods. These approaches facilitate conflict resolution and help release tension on a subconscious level.

Furthermore, the research highlights effective and modern approaches to psychological correction of preschool children in war conditions through various forms of art therapy. The abstract categorizes the following methods of art therapy as highly efficient and effective in modern psychological correction: isotherapy (therapeutic impact through art), fairy tale therapy (using fairy tales as a therapeutic tool), music therapy (utilizing music and choreographic movements), game therapy (organized game activities), doll therapy, and canister therapy, among others.

Art therapy is described as a method of uncovering a child's concerns, relieving negative emotional states, and allowing them to identify their unconscious worries and overcome their destructive impacts through the natural state of play and art. Different forms of art therapy provide conditions for individuals to experience success in various activities, enabling them to tap into their psychic potential for stress management.

The abstract concludes by highlighting the importance of further research and work in the field of psychocorrection for preschool children with preneurotic symptoms.

Keywords: psychocorrection, preschoolers, preneurotic symptoms, art therapy, neurotic conflict, neurotic development, needs, interests, self-esteem, conflict situations, anxiety, negative family relationships.

Фісина Надія

Аспірант Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, психолог, СЗШ №201 м. Київ (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРЕНЕВРОТИЧНИМИ СИМПТОМАМИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

АНОТАЦІЯ

На основі аналізу сучасних наукових тенденцій та розвідок, що проходять у гострих стресових і фруструючих умовах війни в Україні, розглянуто та проаналізовано практичні аспекти психокорекційної роботи з дітьми дошкільного віку

Через війну, щоденно дорослі і діти зтикаються з ситуаціями життя і смерті, психічно «балансують» в умовах жорсткої невизначеності. Через це сильно страждає психічне здоров'я у дітей тому відзначається висока частота проявів невротичних станів у дошкільників, зокрема таких як нервово-психічні розлади, підвищена тривожність, страх, невпевненість у собі, надмірна вразливість тощо.

Визначено, що у таких ситуаціях появи неврозів передують преневротичні стани, які в динаміці розвитку переходять в невротичні реакції і розлади.

Виокремлено, що психологічна корекція виступає основним напрямом роботи з дітьми з преневротичними тенденціями. Психокорекцією називають особливу форму психологічного впливу, яка має на меті створення найбільш сприятливих умов у аспекті оптимального психічного розвитку дитини, надання спеціальної психологічної допомоги.

Підсумовано, що найдоступнішими видами психокорекційної роботи з дітьми дошкільного віку є поведінкові, емоційні й когнітивні методи. Саме вони полегшують розв'язання конфліктів і знімають напруження на підсвідомому рівні.

Також у нашому дослідженні викладено та схарактеризовано дієві та новітні підходи до психокорекції дошкільників в умовах війни через різні види арт терапії. Визначено, що до ефективних та найбільш дієвих методів сучасної психокорекції можна віднести такі методи арт-терапії: ізотерапія – лікувальний вплив засобами образотворчого мистецтва; казкотерапія - вплив

за допомогою казок; музикотерапія - вплив через музику, хореографічні рухи, вправи; ігрова терапія – різні види організованої ігрової діяльності; лялько терапія, каністерапія тощо.

Костатовано, що арт терапія виступає методом розкриття переживань дитини, звільнення її від негативних емоційних станів, який допомагає дитині виявити власні внутрішні неусвідомлені переживання та позбавитися від їх деструктивного впливу, за допомогою природного для неї стану гри та творчості. Завдяки використанню різних форм арт-терапії складаються умови, при яких кожна особистість переживає успіх у тій чи іншій діяльності, вчиться задавати власний потенціал психіки для подолання стресу.

Нами зроблені висновки в яких визначена подальша робота з означеного питання.

Ключові слова: психокорекція дошкільників, діти з преневротичними симптомами, арт терапія, невротичний конфлікт, невротичний розвиток, потреби, інтереси.

How to cite (як цитувати):

Fisina, N. (2023). PSYCHOCORRECTION IN PRESCHOOL CHILDREN WITH PRENEUROTIC SYMPTOMS DURING TIMES OF WAR: A COMPREHENSIVE ANALYSIS. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 9 (2), 33–42. [in Ukrainian]

Retrieved from <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1551>

Подання статті: 05.12.2022

Дата рекомендації до друку: 20.02.2023

Дата оприлюднення: 28.02.2023

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

Збірник наукових праць

Випуск 9 № 2 (70) / 2023

(українською, російською, англійською мовами)

за редакцією *Максименка С. Д.*

Технічний редактор С. С. Клімовський

Комп'ютерна верстка Т.І. Мельничук

Коректор С.С. Клімовський

Обкладинка А. Бобровницька

Редакційна колегія може не розділяти думку авторів.

За достовірність поданих до друку матеріалів відповідальність несуть автори. Редакційна колегія залишає за собою право наукового редагування.

Передрук матеріалів можливий за погодженням з редакцією та авторами наукових праць.

Електронне видання: <http://www.apsijournal.com>

Автор логотипу — Віктор Кириченко

Підп. до друку 28.02.2023.

Тираж: 150 екземплярів.

Адреса редакції: 01033, Україна, місто Київ, вулиця Паньківська, будинок 2.